

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА**

Факультет геології, географії, рекреації і туризму

***Кафедра соціально-економічної географії і регіонаознавства
імені Костянтина Нємця***

До захисту допустити

В. о. завідувача кафедри _____ Людмила КЛЮЧКО

« _____ » _____ 2025 р.

**МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ
У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ «УКРАЇНА І СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО»**

Виконав: студент II курсу магістратури, групи ГТ-21-з
спеціальності 014.07 Середня освіта (Географія)
ОПП: «Географія, економіка та
краєзнавчо-туристична робота»
Семегук Олександр Олексійович

Науковий керівник:
д. геогр. н., професор Сегіда Катерина Юріївна

Кваліфікаційна робота захищена з оцінкою

Голова ЕК Тарас ПОГРЕБСЬКИЙ

Секретар ЕК Олена ПЕДЬ
« _____ » _____ 2025 р.

Харків – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ЗМІСТ ТА ЗНАЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ «УКРАЇНА І СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО»	6
1.1. Роль курсу як завершального елемента базового циклу географічної освіти	6
1.2. Порівняльний аналіз змісту курсу «Україна і світове господарство» за програмами МОН та НУШ	9
1.3. Зміст та структура курсу «Україна і світове господарство»	11
1.4. Реалізація наскрізних змістовних ліній під час вивчення курсу	13
1.5. Формування української та громадянської національної під час вивчення курсу	16
РОЗДІЛ 2. ДИДАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ	22
2.1. Психолого-педагогічні основи навчання старшокласників	22
2.2. Особливості реалізації компетентнісного підходу у викладанні географії	24
2.3. Огляд та порівняльна характеристика традиційних та інноваційних методів і прийомів навчання соціально- економічної географії	28
2.4. Диференційований та індивідуалізований підхід як умова підвищення ефективності навчання економічної та соціальної географії	37
2.5. Аналіз провідних методичних посібників та підручників з географії 9 класу «Україна і світове господарство»	39
РОЗДІЛ 3. РОЗРОБКА НАВЧАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ З КУРСУ «УКРАЇНА І СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО»	46
3.1. Розробка уроків за розділом «Національна економіка та світове господарство»	46

3.1.1. Урок засвоєння нових знань	46
3.1.2. Комбінований урок	52
3.1.3. Уроки застосування знань, умінь і навичок	56
3.1.4. Формування української національної та громадянської ідентичності під час навчання розділу «Національна економіка та світове господарство»	61
3.2. Розробка уроків за розділом «Глобальні проблеми людства»	62
3.1.1. Урок засвоєння нових знань	62
3.2.2. Урок-дослідження	66
3.2.3. Позакласний захід	72
3.2.4. Формування української національної та громадянської ідентичності під час навчання розділу «Національна економіка та світове господарство»	76
ВИСНОВКИ	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	80

ВСТУП

Курс географії «Україна і світове господарство», що вивчається в 9-му класі, є стратегічно важливим, оскільки він завершує цикл базової географічної освіти та формує в учнів цілісне уявлення про місце України у глобальних економічних процесах. Впровадження Державного стандарту базової середньої освіти в межах Нової української школи вимагає кардинального зміщення акценту з традиційного знаннєвого підходу на компетентнісно-орієнтований. Постало питання розробки нових методичних підходів, які активізують самостійну діяльність, розвивають творче та критичне мислення учнів, а не лише забезпечують відтворення фактів. Необхідність інтеграції соціально й особистісно значущих ідей (екологічна В умовах тривалої війни росії проти України та подальшої відбудови держави, географічна освіта набуває ключового значення для зміцнення національної та громадянської ідентичності. Курс має бути інструментом для усвідомлення територіальної цілісності, економічного потенціалу та геополітичної ролі України.

Метою кваліфікаційної роботи магістра є розкриття методичних основ навчання географії у рамках курсу «Україна та світове господарство».

Завдання дослідження:

- визначити зміст, структуру та роль курсу «Україна і світове господарство» як завершального елемента базового циклу географічної освіти; здійснити порівняльний аналіз змісту та дидактичних пріоритетів курсу за програмами Міністерства освіти і науки (МОН) та Нової української школи (НУШ);

- проаналізувати психолого-педагогічні особливості навчання старшокласників та виявити специфіку реалізації компетентнісного підходу у викладанні соціально-економічної географії; здійснити огляд, порівняльну характеристику та обґрунтування застосування традиційних та інноваційних методів і прийомів (зокрема, проєктної діяльності, кейс-стаді, диференційованого підходу);

- розробити методичні рекомендації та конспекти навчальних занять, що забезпечують формування ключових компетентностей та національно-громадянської ідентичності учнів.

Об'єкт дослідження – процес навчання географії в основній школі, зокрема у 9 класі. Предмет дослідження – методичні особливості, педагогічні технології та дидактичні підходи, що застосовуються у викладанні шкільного курсу «Україна і світове господарство».

При виконанні дослідження, яке лягло в основу кваліфікаційної роботи магістра, були використані наступні методи: аналіз, синтез, узагальнення – для вивчення наукової, навчально-методичної та програмної літератури з дидактики географії, психології старшокласників та вимог НУШ, порівняльний аналіз – для зіставлення змісту та ключових завдань курсу «Україна і світове господарство» за програмами МОН (традиційний підхід) та НУШ (компетентнісний підхід), систематизація та класифікація – для структуризації дидактичних особливостей, методів та прийомів навчання. Вивчення та узагальнення педагогічного досвіду було виконано через аналіз провідних методичних посібників та підручників, на основі чого було розроблено конспекти навчальних занять, позакласних заходів та моделювання педагогічних ситуацій, що реалізують компетентнісний підхід.

Кваліфікаційна робота магістра викладена на 87 сторінках, складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, який налічує 56 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ЗМІСТ ТА ЗНАЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ «УКРАЇНА І СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО»

1.1. Роль курсу як завершального елемента базового циклу географічної освіти

Навчальний курс «Україна і світове господарство», який традиційно вивчається в 9 класі, посідає стратегічно важливе місце у системі загальної середньої освіти України. Його вивченням завершується географічна освіта учнів на базовому рівні основної школи [1]. Курс має подвійну функцію: з одного боку, він має сформулювати нові знання про економічну географію, а з іншого – забезпечити систематизацію та інтеграцію усіх попередньо здобутих географічних знань [38].

Протягом попередніх років навчання учні засвоювали знання з фізичної та суспільної географії материків, населення світу та України. Курс географії 9 класу слугує логічним завершенням цього циклу, вимагаючи від учнів поглибити та узагальнити сформовані теоретичні знання. Загальна кількість навчальних годин, відведених на цей курс, становить 52 години (що відповідає 1,5 години на тиждень), з яких, як правило, 3 години становлять резерв часу. Це обмеження вимагає високої дидактичної ефективності та пріоритезації навчального матеріалу за принципом функціональності [29].

Ключова мета курсу – сформулювати в учнів цілісне уявлення про тенденції розвитку економіки України та світу, а також усвідомлення місця нашої держави у глобальних процесах [29].

Основні завдання курсу [7]:

- Засвоєння понять суспільної географії та розуміння сучасних економічних моделей.
- Вивчення структури світового господарства та її проєкції на економіку України, а також аналіз глобальних викликів.
- Розвиток навичок аналізу соціально-економічних та екологічних явищ на різних рівнях: від локального до глобального.

- Усвідомлення важливості міжнародної співпраці.
- Стимулювання пізнавального інтересу через роботу з різноманітними джерелами інформації.

Зміст курсу базується на принципі інтеграції, поєднуючи вивчення світових, національних та регіональних господарських процесів. Особлива увага приділяється практичній складовій: передбачено проведення досліджень та виконання семи практичних робіт (чотири з яких — обов'язкові для оцінювання), що розвивають вміння працювати з картами та статистикою.

Оскільки для більшості учнів курс «Україна і світове господарство» є останнім узагальнюючим курсом географії, його завдання виходить за межі простого інформаційного наповнення. Він має сформувати цілісне світоглядне уявлення про тісні зв'язки між природними умовами, суспільно-географічними процесами та економічною діяльністю у географічному просторі. Це вимагає зміщення акценту з академічної географії на прикладну та соціальну географію, що слугує основою для формування активної соціально відповідальної поведінки.

Перехід від традиційної моделі освіти, що діяла за стандартами Міністерства освіти і науки (МОН), до Нової української школи (НУШ) ознаменував кардинальну зміну дидактичної основи курсу. Старий підхід часто орієнтувався на засвоєння знань, де основний акцент робився на ретельному доборі навчального матеріалу, що могло призводити до перевантаження учнів фактологічними даними. Головним завданням було розкриття нових понять і закономірностей. Натомість, впровадження Державного стандарту базової середньої освіти в НУШ переорієнтувало освітній процес на досягнення обов'язкових результатів навчання та формування компетентностей. Основне завдання сучасної школи полягає у доборі навчального матеріалу за принципом життєвої доцільності й функціональності [5, 7, 16, 20, 29, 48, 49].

У рамках НУШ пріоритет зміщується на формування в учнів ключових компетентностей та потреби у неперервній освіті. Це означає, що значно важливіше навчити дитину вчитися, а не лише передати їй суму знань. Такий підхід вимагає, щоб зміст курсу про господарство був максимально релевантним

сучасному, динамічному інформаційному простору. Як наслідок, курс «Україна і світове господарство» стає не просто джерелом статичних даних, а навчальним полем для критичного аналізу сучасних тенденцій розвитку національного та світового господарства.

Курс «Україна і світове господарство» володіє значним компетентнісним потенціалом, оскільки він інтегрує знання та навички з низки освітніх галузей, визначених Державним стандартом базової середньої освіти. Серед них: природнича, інформатична, соціальна і здоров'язбережувальна, а також громадянська та історична галузі. Компетентнісний потенціал галузі позначає її здатність формувати всі ключові компетентності через розвиток умінь, ставлень та базових знань. Вивчення економічної географії в 9 класі дозволяє реалізувати компетентнісний потенціал через наступні аспекти [10]:

1. Навчально-пізнавальна компетенція: Формується через розвиток умінь і навичок роботи з географічними картами та іншими джерелами інформації. Завдання курсу спрямовані на активізацію самостійного навчання, що передбачає обробку та критичну оцінку інформації, а не лише її відтворення.

2. Ціннісно-смилова та соціально-професійна компетенції. Ці компетенції формуються завдяки усвідомленню місця України у світовому господарстві та через вивчення секторів економіки. Аналіз господарства як системи, що охоплює різні професійні сфери, дає учням розуміння економічних реалій та потенційних кар'єрних шляхів.

3. Системний світогляд. Географія, вивчаючи господарство, забезпечує природний зв'язок між фізичними умовами (Природнича галузь) та економічними рішеннями й соціальними наслідками (Громадянська та Соціальна галузі). Методичні завдання, спрямовані на аналіз, порівняння, співставлення та встановлення причинно-наслідкових зв'язків, слугують дидактичним механізмом цієї інтеграції. Це перетворює курс на ефективний інструмент формування системного та критичного світогляду, що є необхідним у сучасному освітньому просторі.

1.2. Порівняльний аналіз змісту курсу «Україна і світове господарство» за програмами МОН та НУШ

Провідна мета курсу «Україна і світове господарство» залишається фундаментальною і універсальною для обох освітніх парадигм (МОН та НУШ): формування знань про тенденції розвитку національного та світового господарства й визначення місця України в сучасному світі. Ця мета підкреслює геополітичне та економічне значення курсу. Однак, якщо у традиційному підході (МОН) реалізація мети фокусувалася переважно на формуванні нових понять і базових знань про суспільну географію та ознайомленні зі структурою світового господарства, то в НУШ цей процес набуває діяльнісного характеру. У НУШ знання про господарство виступають засобом для досягнення вищих навчальних результатів. Педагогічний склад має зацентувати свою діяльність на формуванні ключових компетентностей, забезпечуючи, щоб учень міг застосовувати знання для критичного аналізу та соціального прогнозування, а не лише для відтворення фактів. У той час як традиційні програми акцентували увагу на змісті (що вивчити), завдання НУШ спрямовані на процес і застосування (як і навіщо). Дидактичні завдання, визначені для курсу в НУШ, чітко відображають його розвивальну спрямованість [5, 7, 16, 20, 29, 48, 49].

Ключові завдання НУШ-орієнтованого курсу [49]:

1. Розвиток практичних умінь та самостійності: Курс повинен продовжити розвиток практичних умінь і навичок самостійної роботи, що сприятимуть активній соціально відповідальній поведінці учнів.¹
2. Критичне мислення: Навчальна програма спрямована на розвиток творчого та критичного мислення. Це досягається через виконання не описових, а аналітичних завдань: аналіз, порівняння, співставлення, узагальнення, встановлення причинно-наслідкових зв'язків.

Таким чином, відбувається перехід від ґрунтового опису до аналізу динаміки та тенденцій розвитку господарства. Для ефективної реалізації цих завдань модельна навчальна програма НУШ передбачає використання активних

педагогічних методів, таких як робота в групах для розв'язання проблем, моделювання та написання творів-есе, що стимулює активне пізнання.

Таблиця 1. Порівняння мети та ключових завдань курсу «Україна і світове господарство» (складено автором за програмами МОН та НУШ [5, 7, 16, 20, 29, 48, 49].)

Критерій порівняння	Програми МОН (Знанієвий підхід)	Програми НУШ (Компетентнісний підхід)
Провідна мета	Формування знань про тенденції розвитку національного та світового господарства.	Формування знань про тенденції розвитку господарства; формування ключових компетентностей та ціннісних орієнтацій.
Ключовий освітній акцент	Набуття базових теоретичних знань; розкриття закономірностей.	Формування потреби у неперервній освіті; життєва доцільність і функціональність змісту; активізація самостійного навчання.
Розвивальна спрямованість	Розвиток навичок роботи з картами та інформацією.	Розвиток творчого та критичного мислення; аналіз, порівняння, встановлення причинно-наслідкових зв'язків.
Очікуваний соціальний результат	Формування уявлення про окремі поняття суспільно-географічного змісту.	Формування ціннісно-сміслової та соціально-професійної компетенцій; соціально відповідальна поведінка.

Курс «Україна і світове господарство» є ключовим інструментом для формування ціннісно-сміслової та соціально-професійної компетенцій.¹ Оскільки курс охоплює всі сектори господарства, він забезпечує учнів базовим економічним розумінням, необхідним для майбутньої соціалізації. Для наочного відображення трансформації дидактичних пріоритетів між двома освітніми системами, доцільно порівняти їхню мету та ключові завдання.

1.3. Зміст та структура курсу «Україна і світове господарство»

Змістовна структура курсу, що вивчається у 9 класі, зберегла свою секторальну модель як у традиційних, так і в оновлених програмах НУШ. Така структура є логічною для аналізу господарства і включає п'ять основних розділів: Вступ, Національна економіка та світове господарство, Первинний сектор, Вторинний сектор, Третинний сектор та Глобальні проблеми людства. Збереження секторальної моделі (Первинний, Вторинний, Третинний сектори) не є ознакою консерватизму, а являє собою методичну перевагу. Ця універсальна рамка дозволяє послідовно та систематично впроваджувати наскрізні освітні лінії. Наприклад, екологічні аспекти зручно розглядати під час вивчення Первинного сектору (добувна промисловість), а фінансову грамотність – при аналізі Третинного сектору (фінансові послуги). При цьому НУШ посилює інтеграційний принцип. Наголошується, що зміст курсу реалізується через поєднання суспільно-географічних складових під час вивчення особливостей розвитку та розміщення господарства у світі, Україні та своєму регіоні [5, 7, 16, 20, 29, 48, 49].

Практична спрямованість курсу є критично важливою, оскільки вона реалізує діяльнісний підхід НУШ. Однак порівняння програм виявляє суттєві зміни в обсязі практичної роботи [7, 16, 20, 29].

- У традиційних/перехідних програмах передбачалося виконання 11 або 12 практичних робіт.
- В оновлених програмах НУШ кількість практичних робіт була оптимізована до 7, при цьому кількість робіт, обов'язкових для оцінювання, залишається сталою – 4.

Ця різниця (11–12 робіт проти 7) при збереженні кількості обов'язкових завдань свідчить про відмову від надмірної рутинізації практичної підготовки. Мета цього скорочення – вивільнити час та ресурси для завдань творчого характеру (досліджень), які можна оцінювати вибірково. Ці дослідження мають вищий аналітичний рівень, оскільки вони спрямовані на виявлення зв'язків природи і суспільства та їх взаємного впливу. Таким чином, у НУШ акцент

зміщується з кількості виконаних стандартизованих завдань на якість аналізу та самостійну діяльність учнів.

Таблиця 1.2. Порівняння змісту, структури та практичної спрямованості за програмами МОН та НУШ (складено автором за [5, 7, 16, 20, 29, 48, 49])

Аспект змісту/ методики	МОН (традиційний підхід)	НУШ (компетентнісний підхід)
Структура розділів	Класична секторальна модель: Первинний, Вторинний, Третинний сектори, Глобальні проблеми.	Збереження секторальної моделі, посилення інтеграції суспільно-географічних складових.
Кількість практичних робіт	Висока (11–12 робіт).	Оптимізована (7 робіт).
Роль досліджень/ творчих завдань	Додаткові, вибіркові для оцінювання.	Значно підвищена, розглядаються як ключовий механізм розвитку навичок критичного мислення.
Регіональна складова	Використовується, але не є пріоритетним принципом.	Пріоритет краєзнавчого принципу для активізації пізнавальної діяльності та практичного застосування знань.

НУШ посилює роль краєзнавчого принципу, який має велике значення у вивченні курсу «Україна і світове господарство». Застосування краєзнавчого підходу дозволяє локалізувати глобальні та національні економічні тенденції, організовуючи освітній процес на безпосередньому сприйнятті досліджуваних об'єктів.

Активізація краєзнавства:

1. Підвищення інтересу: Шкільне краєзнавство активізує навчальний процес, підвищує самостійну діяльність учнів та їх інтерес до науки.

2. Практичне застосування: Учні застосовують набуті географічні знання на практиці у своєму регіоні, закріплюючи їх і переводячи у навички.

Регіональний підхід є ключовим інструментом для реалізації наскрізних освітніх ліній. Усвідомлення важливості екологічної безпеки та громадянської відповідальності (наскрізні лінії) стає особистісно значущим, коли учень застосовує знання для аналізу економічного та екологічного стану свого найближчого оточення.

1.4. Реалізація наскрізних змістовних ліній під час вивчення курсу

Реалізація наскрізних змістових ліній є однією з найважливіших методологічних інновацій НУШ. Наскрізні змістові лінії відбивають провідні соціально й особистісно значущі ідеї, що послідовно розкриваються у процесі навчання. Вони слугують засобом інтеграції навчального змісту, корелюючи з ключовими компетентностями, і забезпечують формування ціннісних та світоглядних орієнтацій учня, які визначають його поведінку у життєвих ситуаціях. Механізм впровадження наскрізних змістових ліній полягає у відповідному трактуванні навчального змісту тем, а не у додаванні нового матеріалу чи розширенні програми, що вимагає від викладача географії переосмислення традиційних економічних тем через призму соціальної відповідальності та глобальних викликів [7, 29].

Інтеграція лінії «Екологічна безпека та сталий розвиток». Ця наскрізна лінія органічно інтегрується в економічну географію, оскільки вона безпосередньо стосується наслідків господарської діяльності. Мета лінії – сформувати соціальну активність, відповідальність, екологічну свідомість та готовність брати участь у вирішенні питань збереження довкілля. Ключовим поняттям є усвідомлення важливості сталого розвитку для майбутніх поколінь.

Інтеграція у зміст курсу [29]:

- При вивченні Первинного сектору (лісове господарство, добувна промисловість) аналізується вплив життєдіяльності людини на природні комплекси України. Учні усвідомлюють значення природоохоронних територій, Червоної та Зеленої книг України.

- Розділ, присвячений Глобальним проблемам людства (Розділ 5), використовується для аналізу екологічного лиха та техногенного забруднення.

Аналіз виробництва в курсі НУШ більше не є лише про прибуток. Він обов'язково включає оцінку екологічної доцільності та впливу на довкілля. Це перетворює економічну географію на дисципліну, що формує екологічну відповідальність як обов'язкову умову розвитку суспільства.

Інтеграція ліній «Громадянська відповідальність» та «Підприємливість та фінансова грамотність». Ці лінії є критичними для підготовки учнів до життя у суспільстві та їхньої економічної адаптації.

Наскрізна змістовна лінія «Громадянська відповідальність» реалізується через вивчення Національної економіки та місця України у світових економічних процесах. Учні аналізують структуру світового господарства, розуміючи принципи і механізми функціонування суспільства, що сприяє формуванню діяльного члена громади.⁸ Вивчення цього курсу безпосередньо спрямоване на розвиток почуття громадянської відповідальності та визнання національних цінностей [29].

Курс про господарство є ідеальною основою для впровадження наскрізної змістовної лінії «Підприємливість та фінансова грамотність». Вивчення Третинного сектору охоплює такі теми, як торгівля, туризм, фінансові послуги, та комп'ютерне програмування. Аналіз цих сфер забезпечує краще розуміння молодим поколінням фінансових механізмів та сприяє розвитку лідерських ініціатив. Розуміння структури Третинного сектору (як найбільш швидкозмінного) формує в учнів здатність успішно діяти в технологічному середовищі, що безпосередньо підсилює соціально-професійну компетенцію, заявлену в завданнях курсу.

Реалізація лінії «Здоров'я і безпека» реалізується шляхом інтеграції знань про вплив виробничих процесів, особливо у Вторинному секторі (металургійне, хімічне виробництво), на здоров'я людини та безпеку життєвого середовища. Крім того, вивчення сфери охорони здоров'я як частини Третинного сектору дозволяє сформувати учня як духовно, емоційно та фізично повноцінного члена суспільства [6, 29].

Таблиця 2.3. Реалізація наскрізних змістовних ліній у курсі «Україна і світове господарство» (за програмою НУШ [16, 20])

Наскрізна лінія	Мета та кореляція з компетентностями	Ключові розділи курсу географії 9 класу	Вплив на формування цінностей
Екологічна безпека та сталий розвиток	Формування екологічної свідомості; готовність до вирішення питань збереження довкілля.	Первинний, Вторинний сектори Глобальні проблеми людства (виснаження ресурсів, забруднення)	Усвідомлення необхідності сталого розвитку; відповідальність за природні комплекси.
Громадянська відповідальність	Розуміння механізмів функціонування суспільства; визнання загальнолюдських і національних цінностей.	Національна економіка; Місце України у світовому господарстві; Глобальні проблеми.	Формування діяльного члена громади; соціально відповідальна поведінка.
Підприємливість та фінансова грамотність	Розвиток лідерських ініціатив; забезпечення кращого розуміння фінансів.	Третинний сектор (Фінансові послуги, Торгівля, Комп'ютерне програмування).	Розвиток здатності успішно діяти у швидкозмінному технологічному середовищі; формування соціально-професійної компетенції.
Здоров'я і безпека	Здатність дотримуватися здорового способу життя і формувати безпечне життєве середовище.	Вторинний сектор (техногенні ризики); Третинний сектор (Охорона здоров'я).	Аналіз ризиків виробничої діяльності та усвідомлення важливості суспільної сфери здоров'я.

Високий рівень міжпредметних та внутрішньопредметних зв'язків підтверджує інтеграційну роль курсу. Він використовує знання з інших освітніх галузей, що забезпечує комплексний, цілісний підхід до розуміння світових процесів.

1.5. Формування української та громадянської національної під час вивчення курсу

В умовах війни географічна освіта набуває ключового значення для зміцнення національної ідентичності та патріотизму учнів. Вона допомагає усвідомити територіальну цілісність, ресурсний потенціал та геополітичне значення України, виховуючи любов до Батьківщини та готовність до відбудови держави.

«Географічна освіта виступає основою розвитку у дітей: знань про державні кордони України та їхню недоторканність; розуміння цінності природних ресурсів і необхідності їх захисту; усвідомлення стратегічного значення України у світовій спільноті; формування емоційно-ціннісного ставлення до рідної землі» [9].

Для ефективного поєднання географії та національного виховання важливо використовувати сучасні методи [13]:

- Проектне навчання: Учні створюють дослідницькі роботи, презентації про регіональні історико-географічні особливості та визначні місця, а також інтерактивні карти.
- Історико-географічний аналіз: Інтеграція вивчення географії з історією, що сприяє глибшому розумінню тяглості розвитку української нації.
- Дискусії та дебати: Обговорення геополітичного становища України, її глобальної ролі та важливості незалежності.
- Інклюзивні підходи: Забезпечення доступності навчання для дітей з особливими освітніми потребами через використання карт, візуальних матеріалів та онлайн-платформ.
- Дистанційне та змішане навчання: Застосування цифрових ресурсів для безперервності освітнього процесу, особливо в прифронтових зонах.

Навчання географії під час війни стикається з низкою серйозних проблем:

- Обмежений доступ до інтернету та руйнування навчальних закладів.
- Психологічні травми в учнів, що знижують мотивацію та успішність.
- Необхідність оновлення навчальних матеріалів і підручників, їх адаптації до сучасних реалій.
- Недостатня інтеграція міжнародних освітніх стандартів [9].

Вивчення географії сприяє формуванню відповідальності за майбутнє держави та почуття єдності. Ключовими напрямками для акцентування уваги є:

- Геополітична роль України у світі.
- Проблеми внутрішньо переміщених осіб та міграційних процесів.
- Питання відновлення природного середовища після бойових дій.
- Розвиток місцевих громад та важливість самоврядування [9].

Навчальний курс «Україна і світове господарство» відіграє критичну роль у завершальному етапі базової географічної освіти (9 клас), виступаючи інтегратором географічних, економічних та соціальних знань. Аналіз трансформації курсу в контексті переходу до Нової української школи (НУШ) засвідчує фундаментальне зміщення освітньої парадигми: від знаннєвого підходу до компетентнісно-орієнтованого. Попри збереження провідної мети – визначення місця України у світовому господарстві – дидактичні завдання НУШ фокусуються не на засвоєнні фактів, а на активізації самостійної діяльності, розвитку творчого та критичного мислення, а також формуванні ціннісно-сміслової та соціально-професійної компетенцій. Це підтверджується оптимізацією структури практичних робіт (з 11–12 до 7), що забезпечило перехід від кількісної рутинізації до якісних аналітичних досліджень. Ключовим механізмом, що забезпечує реалізацію ціннісних орієнтацій, є впровадження наскрізних освітніх ліній. Вони дозволяють інтегрувати соціально значущі ідеї (сталий розвиток, фінансова грамотність, громадянська відповідальність) безпосередньо у вивчення секторальної структури господарства. Завдяки посиленню краєзнавчого принципу курс забезпечує локалізацію глобальних процесів, роблячи знання життєво доцільними та сприяючи формуванню

соціально відповідальної поведінки учнів [24, 35]. Таким чином, у системі НУШ курс «Україна і світове господарство» набуває статусу ключового елемента, який забезпечує функціональну географічну та економічну грамотність випускників основної школи, готуючи їх до життя у швидкозмінному глобалізованому світі.

В умовах нових суспільно-політичних реалій після Революції Гідності та внаслідок російської агресії, виховання національної та громадянської ідентичності в учнів набуває стратегічного значення. Курс географії 9 класу, присвячений соціально-економічній географії України та світу, є потужним інструментом для реалізації цього завдання [34]. Навчальний курс «Україна і світове господарство» є потужним інструментом для виховання національної ідентичності та громадянського патріотизму, особливо у контексті Нової української школи, де ціннісні орієнтації ставляться в основу освітнього процесу. Курс, який завершує географічну освіту на базовому рівні, інтегрує знання про національне господарство, забезпечуючи учнів цілісним уявленням про державу.

Провідною метою курсу є визначення місця України в сучасному світі. Ця мета реалізується через наскрізну лінію «Громадянська відповідальність», яка націлена на формування діяльного члена суспільства, що визнає загальнолюдські й національні цінності та керується почуттям громадянської відповідальності.⁸ Вивчаючи структуру національної економіки, її сильні та слабкі сторони, учні не лише отримують знання, а й усвідомлюють значущість внеску своєї країни у глобальні процеси. Це сприяє формуванню гордості за державу та відповідальності за її майбутній розвиток [50].

Згідно з Державним стандартом, географія не лише надає знання про Землю, але й закладає основи для гуманістичного світогляду, виховання дбайливих господарів, любові до рідного краю та формування навичок адаптації до навколишнього середовища. Шкільна географія активно сприяє вихованню людини-громадянина й людини-патріота, основними рисами яких є [29]:

- Національна самосвідомість та любов до Батьківщини.
- Шанобливе ставлення до українських традицій, звичаїв та обрядів.
- Почуття громадянської та соціальної відповідальності за свою країну та громаду.

- Усвідомлення спільності власної долі з долею України та готовність відстоювати її незалежність.

Краєзнавчий принцип як основа патріотизму. Значна роль у вивченні курсу належить краєзнавчому принципу навчання. Застосування цього принципу дозволяє учням перейти від абстрактних економічних категорій до безпосереднього сприйняття господарських об'єктів та процесів у своєму регіоні. Аналізуючи місцеві підприємства, ресурси та екологічні проблеми, учні застосовують набуті знання на практиці, що посилює їхній інтерес до науки і водночас сприяє формуванню глибинного зв'язку з малою батьківщиною. Цей зв'язок є первинною основою для формування всеосяжного патріотизму та національної самосвідомості [51].

На уроках географії в 9 класі завдання національно-патріотичного виховання можуть бути ефективно реалізовані через такі напрями [9, 51, 53]:

1. Посилення українознавчої спрямованості змісту. Необхідно акцентувати увагу на внеску українських учених та дослідників у світову науку та освоєння територій. Наприклад, при вивченні тем, пов'язаних із світовою економікою чи географією, варто згадувати здобутки української географічної науки та досягнення вітчизняних діячів у різних галузях (наука, техніка, культура), формуючи в учнів почуття гордості за свій народ.

2. Впровадження принципу національної спрямованості, який передбачає формування національної свідомості через призму географічних знань, прищеплення шанобливого ставлення до народних традицій, зокрема до тих, що стосуються вшанування та збереження природи та ведення господарства, використання усних творів народної творчості (прислів'їв, приказок, прикмет) про природні об'єкти та явища, підкреслюючи такі риси української нації, як працелюбність, чуйність і милосердя.

3. Максимальне використання виховного потенціалу краєзнавства. Вивчення географічних особливостей рідного краю (природи, господарства, населення) є основою для формування локального патріотизму як складової національного. Це реалізується через практичні роботи, екскурсії та дослідницькі проекти на місцевості, конкретизацію теоретичних знань прикладами зі своєї

області, району, громади; орієнтацію учнів на суспільно-корисну діяльність у рідному краї, що розвиває громадянську відповідальність за його стан та розвиток.

Позакласна, туристсько-екскурсійна та краєзнавча робота є вирішальним етапом у вихованні свідомого громадянина України. Саме такі активні форми діяльності, як туристичні походи, екскурсії та подорожі, не лише закріплюють та поглиблюють географічні знання, здобуті на уроках, а й максимально ефективно формують українську ідентичність та морально-етичні якості учнів. Безпосереднє вивчення рідного краю розкриває реальні взаємозв'язки між суспільством та довкіллям. У природному середовищі та в колективі легко формуються патріотизм (через любов і знання рідного краю), дружба, взаємодопомога та колективізм (в умовах спільного подолання труднощів), людяність і чуйність (у ставленні до людей і природи). Учні навчаються бути корисними суспільству та робити власний внесок у спільну справу, беручи участь у дослідженнях та спостереженнях. Туризм і краєзнавство забезпечують практичне занурення в історію та культуру Батьківщини, дозволяючи розширити світогляд, зокрема наочно ознайомити дітей із природними скарбами, історією, народними звичаями та традиціями України, створюючи міцну емоційну основу для патріотичних почуттів. Залучити юних краєзнавців до проведення досліджень та спостережень, перетворюючи їх зі слухачів на активних пізнавачів та захисників свого краю [27, 53].

Для підвищення ефективності географічної освіти в контексті національного виховання необхідно [30, 34]:

- Розробити нові освітні програми з акцентом на патріотизм.
- Забезпечити навчальні заклади сучасними картами, мультимедіа та цифровими ресурсами.
- Інтегрувати практику вивчення свого регіону на всіх рівнях освіти.
- Створити систему психологічної підтримки для учнів і викладачів.
- Розширити міжнародну співпрацю для впровадження освітніх реформ.

Освітні стратегії, що поєднують географію та патріотичне виховання, мають стати пріоритетом у сучасній українській школі. Навчальний курс «Україна і світове господарство» виходить за рамки виключно економічної географії, перетворюючись на навчальну платформу для формування ціннісних орієнтацій, в яких громадянська активність та національна ідентичність є невід’ємними складовими компетентності випускника основної школи. Позакласна робота перетворює навчання географії на дієвий інструмент виховання всебічно розвиненого, морально зрілого та національно свідомого громадянина. Національно-патріотичне виховання через курс географії 9 класу є визначальним у формуванні духовно багатого та національно свідомого світогляду молодого покоління, що необхідно для усвідомлення ними себе учасниками державотворчих процесів та майбутньою елітою країни, відповідальною за її політичний, економічний та культурний розвиток.

РОЗДІЛ 2. ДИДАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ

2.1. Психолого-педагогічні основи навчання старшокласників

Навчання старшокласників у 9 класі вимагає глибокого розуміння їхніх психолого-педагогічних особливостей, оскільки цей період є перехідним і критичним для формування особистості, професійного самовизначення та розвитку пізнавальної сфери. 9 клас є завершальним етапом основної школи і характеризується низкою суттєвих змін у пізнавальній діяльності учнів, які мають прямий вплив на вибір адекватних методів навчання. Саме в цей період відбувається перехід до абстрактно-логічного мислення, коли завершується перехід від конкретно-образного до абстрактно-логічного мислення. Учні здатні оперувати складними поняттями, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, висувати гіпотези та аналізувати їх. Вони активніше використовують дедуктивний метод пізнання (від загального до часткового), що створює ґрунт для вивчення теоретичного матеріалу і складних систем знань. У старшокласників підвищується критичність мислення до інформації, що надходить, а також до власних дій та знань (рефлексія). Старшокласники прагнуть осмислити матеріал, а не просто запам'ятати, і вимагають логічного обґрунтування, відбувається розвиток критичності та рефлексії [3].

Пізнавальні інтереси стають більш спрямованими та стійкими, часто пов'язаними з майбутнім професійним вибором. Учні виявляють глибоку зацікавленість у профільних предметах, тоді як до інших можуть ставитися формально. Ця вибірковість має бути врахована для забезпечення мотивації до навчання. Зростає здатність до тривалої довільної уваги та логічного запам'ятовування. Учні можуть свідомо керувати процесами засвоєння інформації, використовуючи мнемонічні прийоми та структурування матеріалу. Саме в цей період загострюється прагнення до самостійності. Високе прагнення до інтелектуальної самостійності та самоосвіти. 9-класники бажають самі

знаходити інформацію, вирішувати проблеми і відчувати себе суб'єктами навчального процесу [19].

З огляду на зазначені психологічні особливості, традиційні репродуктивні методи навчання (такі як пояснення, опитування) стають недостатньо ефективними і повинні бути замінені або доповнені методами, які стимулюють активну, самостійну та критичну пізнавальну діяльність [21, 27]:

- Проблемно-пошукові та дослідницькі методи – для розвитку абстрактно-логічного та критичного мислення необхідно активно використовувати проблемне навчання (постановка і розв'язання проблемних ситуацій), евристичні бесіди та міні-дослідження/проекти; зазначене дає можливість учням самостійно відкривати знання і формувати навички аналізу. Приміром, замість готового правила – запропонувати проаналізувати низку прикладів для самостійного виведення закономірності.
- Інтерактивні методи – методи, що передбачають активну взаємодію, такі як дискусії, дебати, ділові та рольові ігри, «мозковий штурм», сприяють розвитку комунікативних навичок, критичності мислення та вмінню обґрунтовувати свою позицію [56]. Це задовольняє потребу у соціальній взаємодії та обміні думками.
- Методи самостійної роботи та самоконтролю – для реалізації прагнення до самостійності слід збільшити обсяг самостійної роботи (робота з підручником, додатковими джерелами, підготовка доповідей) та застосовувати методи самоконтролю та взаємоконтролю, що виховує відповідальність та навички самоорганізації [21].
- Методи, що стимулюють професійне самовизначення – зважаючи на вибірковість інтересів, доцільно впроваджувати елементи профільного та профорієнтаційного навчання, використовуючи міжпредметні зв'язки, навчальні екскурсії на виробництво або зустрічі з фахівцями. Це підвищує внутрішню мотивацію через зв'язок знань із майбутньою діяльністю.
- Використання інформаційно-комунікаційних технологій та дистанційних технологій – сучасні інформаційно-комунікаційні технології як інструмент для пошуку, обробки та представлення інформації є природним

середовищем для старшокласників і можуть використовуватися для організації дослідницької роботи, створення презентацій та проєктів.

Таким чином, ефективне навчання учнів 9 класу ґрунтується на переході від передачі знань до організації активної пізнавальної діяльності, що стимулює розвиток абстрактно-логічного мислення, критичності та самостійності.

2.2. Особливості реалізації компетентнісного підходу у викладанні географії

Компетентнісний підхід – це ключова концепція сучасної освіти (зокрема, Нової української школи), яка зміщує акцент з накопичення учнями знань, умінь і навичок на формування здатності їх ефективно застосовувати у реальних життєвих ситуаціях [22]. Компетентнісний підхід визначається через взаємозв'язок трьох основних елементів (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Складові компетентнісного підходу (побудовано автором)

Головна мета компетентнісного підходу – підготувати учня не лише до успішного складання іспитів, а й до успішного життя у швидкозмінному світі. Він передбачає перехід від формули «знати, що...» до формули «знати, як застосувати це, щоб...». Наприклад: за старим підходам учень знає визначення ВВП і може його відтворити, згідно з компетентнісним підходом учень, використовуючи знання про ВВП (Знання), аналізує (Уміння) структуру економіки України, критично оцінює (Ставлення) її місце у світі та пропонує шляхи розвитку [23].

Реалізація компетентнісного підходу у викладанні географії в 9 класі є ключовою умовою для перетворення знань на навички та вміння, які учні можуть ефективно застосовувати в реальному житті. На цьому етапі вивчення курсу, який часто зосереджений на економічній та соціальній географії світу/України, особлива увага приділяється формуванню здатності до просторового мислення, аналізу та прогнозування. Ключові компетентності є наскрізними та формуються через усі навчальні предмети. На уроках географії 9 класу їхній розвиток має наступні особливості [22, 29]:

- Спілкування державною (та іноземними) мовами:
 - Реалізація: Учні вчаться чітко формулювати висновки та аргументувати свою позицію під час аналізу карт, статистичних даних та географічних текстів. Це включає створення презентацій, участь у дискусіях про глобальні економічні проблеми та демографічні процеси [30].
- Інформаційно-цифрова компетентність:
 - Реалізація: Активне використання геоінформаційних систем (ГІС), цифрових карт, супутникових знімків та інтернет-ресурсів для пошуку, обробки, візуалізації та представлення географічної інформації (наприклад, аналіз структури ВВП різних країн).
- Уміння вчитися впродовж життя:
 - Реалізація: Формування навичок самостійної навчальної діяльності та критичного оцінювання інформації з різних джерел. Учні вчаться

організовувати власну роботу над великими проєктами (наприклад, «Економіка мого регіону») [22].

- Ініціативність і підприємливість:
 - Реалізація: Розгляд економіко-географічних аспектів розвитку бізнесу. Учні аналізують фактори розміщення виробництва (логістика, ресурси, ринки збуту) та розробляють власні міні-проєкти, пов'язані з раціональним використанням ресурсів.
- Екологічна грамотність і здорове життя:
 - Реалізація: Аналіз впливу господарської діяльності на навколишнє середовище, вивчення проблем сталого розвитку, забруднення та пошук шляхів їх вирішення. Вивчення географічних аспектів епідеміологічних загроз [23, 47].

Предметна географічна компетентність – це здатність учня застосовувати набуті географічні знання, вміння та навички для розв'язання реальних життєвих проблем [28, 30, 37].

1. Просторова компетентність (Spatial Competence)

- Сутність: Здатність орієнтуватися у просторі, читати карти різного змісту (політичні, економічні, тематичні) та розуміти взаємозв'язок об'єктів на різних рівнях (локальному, регіональному, глобальному).
- Реалізація:
 - Робота з картографічними проєкціями.
 - Визначення географічного положення країн/регіонів та оцінка його впливу на їхній соціально-економічний розвиток (наприклад, приморське vs. внутрішньоконтинентальне положення).
 - Використання топографічних планів та сучасних ГІС-сервісів для вирішення прикладних завдань (наприклад, вибір оптимального місця для будівництва).

2. Картографічна компетентність (Cartographic Competence) [28]

- Сутність: Здатність використовувати карту як джерело інформації та створювати власні картосхеми, діаграми та графіки для візуалізації географічних даних.

- Реалізація:
 - Читання легенд складних тематичних карт (наприклад, карти густоти населення, карти транспортних мереж).
 - Створення ментальних карт та тематичних картограм (наприклад, відображення експорту зернових у світі).
 - Обчислення площ, відстаней та показників за допомогою масштабу та картографічної сітки.

3. Соціально-географічна компетентність (Socio-Geographic Competence)

- Сутність: Здатність аналізувати соціальні та економічні процеси, демографічні явища, урбанізацію, культурні відмінності та їхній вплив на розвиток території [30].
- Реалізація:
 - Аналіз демографічних пірамід та прогнозування старіння населення.
 - Порівняння рівня та якості життя у різних країнах за показниками ВВП, ІЛР (Індекс людського розвитку).
 - Оцінка регіональних відмінностей в економіці та культурі України.

4. Дослідницька компетентність (Research Competence) [15]

- Сутність: Здатність самостійно планувати та проводити географічні дослідження, збирати, систематизувати та аналізувати дані для формування висновків.
- Реалізація:
 - Проведення проектних робіт (наприклад, "Глобальні проблеми людства та шляхи їх вирішення").
 - Використання статистичних методів для обробки даних (обчислення питомої ваги, темпів зростання/зниження показників).
 - Організація польових досліджень (наприклад, вивчення транспортного потоку або земельних ресурсів у межах своєї громади).

Для успішного формування зазначених компетентностей у 9 класі необхідно застосовувати такі методи, як кейс-метод (розв'язання реальних географічних, економічних або екологічних ситуацій, що вимагають

комплексного застосування знань (наприклад, «Розробка плану стійкого розвитку для малого міста»); географічний практикум (виконання практичних робіт, які включають обробку статистичної інформації, побудову графіків та діаграм, а не лише їхнє копіювання) [15, 19]; дебати та симуляції (організація обговорень спірних глобальних питань (наприклад, наслідки глобалізації, необхідність квот на викиди) для розвитку критичного мислення та аргументації).

2.3. Огляд та порівняльна характеристика традиційних та інноваційних методів і прийомів навчання соціально-економічної географії

Ефективність викладання соціально-економічної географії значною мірою залежить від збалансованого використання традиційних та інноваційних методів і прийомів. Їхнє поєднання дозволяє не лише забезпечити міцне засвоєння фактичного матеріалу, але й розвинути критичне мислення та практичні компетентності старшокласників. Для наочності та структурування матеріалу в підрозділі було використано дві таблиці (таблиця 2.1. та таблиця 2.2), що деталізують традиційні та інноваційні методи навчання, а також фінальна порівняльна таблиця (таблиця 2.3).

Традиційні методи навчання, такі як словесні методи (розповідь, лекція, пояснення), Наочні методи (демонстрація) та практичні методи (робота з підручником та атласом), мають свої особливості [43,55]:

- Словесні методи застосовуються для викладення теоретичних основ (економічні закони, демографічні теорії). Їхньою головною перевагою є швидка і системна подача великого обсягу інформації, проте вони обмежують учня пасивною роллю.
- Наочні методи використовуються для демонстрації тематичних карт, графіків та діаграм, що сприяє розвитку образного мислення. Обмеження полягає в тому, що вони лише ілюструють готову інформацію.
- Практичні методи (робота з контурними картами, заповнення таблиць) допомагають закріпити матеріал і розвинути просторову орієнтацію, але носять переважно репродуктивний характер.

Таблиця 2.1. Особливості застосування традиційних методів навчання на уроках географії у 9 класі (складено автором)

Метод / Прийом	Характеристика	Застосування	Переваги	Обмеження
Словесні методи (Розповідь, Лекція, Пояснення)	Послідовний виклад матеріалу. Використовується для великих обсягів інформації (наприклад, "Глобальні проблеми людства").	Викладення теоретичних основ (економічні закони, демографічні теорії, фактори розміщення виробництва).	Системність, швидка подача великого обсягу інформації, економічність часу.	Пасивна роль учня, недостатнє стимулювання пізнавальної діяльності та критичного мислення.
Наочні методи (Демонстрація)	Показ ілюстративного матеріалу (карти, схеми, таблиці, діаграми).	Демонстрація карт тематичного змісту (промисловість, сільське господарство, транспорт), порівняння динаміки показників за допомогою графіків.	Сприяє конкретизації знань, розвитку образного мислення та картографічної компетентності.	Обмежується засвоєнням готової інформації, не формує навичок самостійного пошуку.
Практичні методи (Робота з підручником та атласом)	Виконання завдань за інструкцією, опис об'єктів за планом.	Позначення об'єктів на контурних картах, заповнення таблиць на основі статистичних даних з підручника.	Закріплення матеріалу, розвиток графічних та моторних навичок, просторової орієнтації.	Репродуктивний характер, низький рівень інтелектуальної самостійності.

Таблиця 2.2. Особливості застосування інноваційних методів навчання на уроках географії у 9 класі (складено автором)

Метод / Прийом	Характеристика	Застосування	Переваги	Обмеження
Проблемне навчання (Евристична бесіда)	Постановка проблемної ситуації, пошук шляхів її вирішення шляхом висунення гіпотез та їх перевірки.	Аналіз причин економічної нерівності між країнами, прогнозування наслідків демографічного вибуху в Азії.	Розвиває критичне та логічне мислення, здатність до аналізу та прогнозування.	Просторова, дослідницька
Кейс-метод (Case Study)	Аналіз реальної або гіпотетичної ситуації з географічним/економічним підґрунтям та розробка рішення.	Аналіз кейсу про вибір місця для розміщення нового високотехнологічного підприємства; розробка плану подолання кризи в мономісті.	Максимально наближує навчання до реального життя, формує навички прийняття рішень та підприємливості.	Соціально-географічна, підприємницька
Проектна діяльність	Тривала, самостійна дослідницька робота, що завершується публічною презентацією продукту.	Створення проєкту "Економіко-географічний портрет країни" або "Транспортна інфраструктура України: проблеми та перспективи".	Комплексно розвиває всі компетентності (інформаційну, дослідницьку, комунікативну), підвищує мотивацію.	Усі ключові та предметні
Інтерактивні методи (Дискусія, Дебати, Рольові ігри)	Організація активної взаємодії учнів для обміну думками та формування спільного рішення.	Проведення дебатів на тему "Глобалізація: добро чи зло?"; рольова гра "Саміт G7 з питань екології".	Розвиток комунікативної компетентності, вміння аргументувати, працювати в команді та толерантності.	Комунікативна, соціально-географічна
Використання ГІС-технологій (Geographic Information Systems)	Застосування спеціалізованого програмного забезпечення для аналізу та візуалізації географічних даних.	Побудова шарів на карті для аналізу кореляції між рівнем ВВП та тривалістю життя; моделювання міграційних потоків.	Формує цифрову та картографічну компетентності на найвищому рівні, дозволяє проводити складний аналіз.	Інформаційно-цифрова, Просторова

Традиційні методи спрямовані переважно на передачу знань від учителя до учня і є основою для засвоєння термінології та фактів [47]. Інноваційні методи орієнтовані на активну пізнавальну діяльність учнів, їхню взаємодію та формування компетентностей. Вони відповідають вимогам компетентнісного підходу та особливостям пізнання старшокласників (таблиця 2.2). Інноваційні методи орієнтовані на активізацію пізнавальної діяльності та формування компетентностей [32, 47]:

- Проблемне навчання (евристичні бесіди) застосовується для аналізу причин економічної нерівності або прогнозування демографічних наслідків. Його перевага – розвиток критичного та логічного мислення, що формує дослідницьку компетентність.
- Кейс-метод використовується для аналізу реальних ситуацій (наприклад, вибір місця для підприємства), що максимально наближає навчання до життя і формує підприємницьку та соціально-географічну компетентності.
- Проектна діяльність (створення економіко-географічних портретів країн) є тривалою, самостійною роботою, яка комплексно підвищує мотивацію та розвиває усі ключові та предметні компетентності.
- Інтерактивні методи (дискусії, дебати, рольові ігри) застосовуються для обговорення глобальних проблем і сприяють розвитку комунікативної компетентності та навичок роботи в команді.
- Використання ГІС-технологій дозволяє проводити складний аналіз та візуалізацію даних, формуючи цифрову, картографічну та просторову компетентності на високому рівні.

Проблемно-пошукові та дослідницькі методи є основою компетентнісного підходу у викладанні соціально-економічної географії. Вони стимулюють критичне мислення, інтелектуальну активність та самостійність учнів, перетворюючи їх із пасивних споживачів інформації на активних дослідників глобальних та регіональних економічних процесів [28].

Кейс-метод — це метод активного навчання, заснований на аналізі та розв'язанні реальних або гіпотетичних ситуацій (кейсів) географічного,

економічного чи соціального змісту. Він вимагає від учнів комплексного застосування знань, аналітичних навичок та вміння приймати рішення.

Реалізація у вивченні економічних процесів [19]:

- Глобальний рівень: Учням пропонується кейс про глобальне переміщення виробництва (аутсорсинг) з розвинених країн у країни, що розвиваються.
 - Завдання: Проаналізувати економічні, соціальні та екологічні наслідки такого кроку для обох груп країн.
 - Компетентності: Соціально-географічна, критичне мислення, ініціативність.
- Регіональний рівень (Україна): Кейс про ліквідацію або реорганізацію великого монофункціонального підприємства (наприклад, шахти чи металургійного заводу).
 - Завдання: Запропонувати стратегію диверсифікації економіки цього регіону, враховуючи наявні ресурси, транспортну мережу та трудовий потенціал.
 - Компетентності: Підприємницька, просторова, дослідницька.

Кейс-метод особливо ефективний для обговорення спірних питань, де немає єдиної правильної відповіді, що відповідає складності реальних економічних систем [42].

Географічні задачі – це практичні завдання, які вимагають не лише знання фактів, а й застосування математичних, логічних та економічних знань для розрахунку, оцінки чи прогнозування географічних явищ [33].

Види та приклади:

- Задачі на розрахунок демографічних показників:
 - Приклад: Визначити природний приріст населення країни та його тип.
- Задачі на економічні показники та структуру:
 - Приклад: Розрахувати питому вагу (долю) вторинного сектору економіки у ВВП країни, якщо відомі обсяги виробництва первинного, вторинного та третинного секторів у грошовому виразі.
- Задачі на розміщення виробництва (логістичні):

- Приклад: Визначити оптимальний пункт для будівництва цементного заводу, враховуючи «транспортний трикутник» між постачальниками сировини (вапняк, глина) та основними ринками збуту, використовуючи принципи моделювання розміщення.

Розв'язання таких задач формує картографічну, просторову та інформаційно-цифрову компетентності, оскільки часто вимагає роботи зі статистичними даними та картами.

Навчальний проєкт – це довготривала дослідницька або практична робота, що передбачає самостійне визначення учнями мети, планування діяльності, збір, аналіз інформації та публічний захист отриманого продукту. Проєкт є вершиною дослідницьких методів, оскільки інтегрує всі набуті знання та навички [8, 14].

Проєкти з вивчення економічних процесів [14, 36]:

- Проєкт «Географія міжнародної торгівлі»:
 - Завдання: Дослідити торговельні зв'язки України (або обраної країни) з Європейським Союзом: проаналізувати структуру експорту та імпорту, визначити географічні фактори, що впливають на торговельний баланс.
 - Продукт: Аналітичний звіт з графіками, діаграмами та картосхемами.
- Проєкт "Туристично-рекреаційний потенціал регіону":
 - Завдання: Оцінити туристичні ресурси обраної області, розробити конкретні туристичні маршрути та запропонувати шляхи розвитку туристичної інфраструктури як чинника економічного зростання.
 - Продукт: Презентація, буклет або віртуальна карта.
- Проєкт "Демографічний виклик":
 - Завдання: Проаналізувати демографічну ситуацію в Україні (депопуляція, міграція) та розробити пропозиції для державної політики щодо стимулювання народжуваності або залучення трудових мігрантів.
 - Продукт: Політичний документ або відео-звернення.

Застосування проєктного методу забезпечує глибоку індивідуалізацію навчання та максимальну реалізацію компетентнісного потенціалу, оскільки учень діє як повноцінний дослідник, використовуючи елементи усіх ключових компетентностей (дослідницької, комунікативної, інформаційно-цифрової).

Застосування інформаційно-комунікаційних технологій є невід'ємною частиною інноваційних методів навчання соціально-економічної географії у 9 класі. Інформаційно-комунікаційні технології (не лише візуалізують складні економічні та просторові дані, але й перетворюють навчальний процес на активну дослідницьку діяльність, сприяючи формуванню цифрової та просторової компетентностей [17]).

Геоінформаційні системи (ГІС) — це потужний інструмент, що дозволяє збирати, зберігати, аналізувати та візуалізувати просторові дані. Використання ГІС-технологій у 9 класі виводить картографічну компетентність на якісно новий рівень [18].

- Аналіз та моделювання: Замість паперової карти, учні працюють з електронними шарами даних (наприклад, шар населення, шар транспортної мережі, шар корисних копалин). Вони можуть накладати ці шари один на одного для виявлення кореляцій та закономірностей (наприклад, зв'язок між густиною населення та рівнем ВВП).
- Інтерактивні карти: Використання таких ресурсів, як Google Earth або ArcGIS Online, дозволяє учням [17]:
 - Проводити віртуальні екскурсії до промислових регіонів чи економічних центрів світу.
 - Аналізувати динаміку змін (наприклад, розширення міської забудови чи танення льодовиків) за допомогою архівних знімків.
 - Створювати власні тематичні карти (карт-схеми) для візуалізації результатів своїх досліджень.

Це перетворює вивчення простору з пасивного запам'ятовування на активне просторове мислення.

Електронні навчальні ресурси забезпечують доступ до актуальних, динамічних та великих обсягів статистичних і фактологічних даних, що є критично важливим для соціально-економічної географії [6].

- Актуальна статистика: Використання офіційних вебсайтів (наприклад, Світового банку, ООН, Держстату України) дозволяє учням працювати з найновішими економічними показниками (ВВП, ІПР, рівень безробіття).
 - Прийом: Порівняння темпів економічного зростання країн БРІКС за останні 5 років, використовуючи динамічні таблиці та графіки.
- Візуалізація даних: Використання спеціалізованих вебсервісів (наприклад, Statista, Garminder) для створення інтерактивних графіків, що демонструють складні демографічні чи економічні процеси (наприклад, зміна очікуваної тривалості життя та доходу в різних країнах).
- Онлайн-тренажери та тести: Застосування платформ (наприклад, LearningApps, Kahoot!) для оперативного контролю знань та самоперевірки, особливо щодо номенклатури та базових термінів.

Вебквест — це навчальна діяльність, орієнтована на пошук інформації в Інтернеті та її аналіз для виконання комплексного завдання чи вирішення проблеми. Це потужний інструмент для реалізації дослідницького підходу [36].

Застосування вебквестів у соціально-економічній географії [37]:

- Вивчення регіонів: Учням пропонується роль аналітиків, які мають дослідити потенціал певного регіону (наприклад, Південна Африка) за наперед визначеним алгоритмом, використовуючи лише вебджерела (пошук інформації про клімат, ресурси, політичну стабільність, інвестиційний клімат).
 - Фінальна мета: Підготувати інвестиційний звіт про доцільність відкриття виробництва у цьому регіоні.
- Розв'язання глобальних проблем: Вебквест може бути зосереджений на пошуку міжнародних ініціатив та даних, пов'язаних із досягненням Цілей сталого розвитку (ЦСР) ООН, що вимагає аналізу матеріалів міжнародних організацій [18].

Переваги вебквестів: Висока мотивація, розвиток інформаційно-пошукових навичок, критичне оцінювання достовірності вебджерел та комплексне застосування знань.

Таким чином, інформаційно-комунікаційних технологій є не просто допоміжним засобом, а методичною основою для реалізації компетентнісного підходу, забезпечуючи перехід від засвоєння статичних фактів до динамічного, дослідницького та практично орієнтованого вивчення соціально-економічної географії.

Таблиця 2.3. Порівняльна таблиця традиційних та інноваційних методів навчання на уроках географії у 9 класі (складено автором)

Критерій порівняння	Традиційні методи	Інноваційні методи
Мета навчання	Передача та засвоєння готових знань.	Формування компетентностей та розвиток особистості.
Роль учня	Пасивний об'єкт засвоєння.	Активний суб'єкт пізнавальної діяльності.
Розвиток мислення	Переважно пам'ять, репродуктивне мислення.	Критичне, логічне, системне, творче мислення.
Рівень мотивації	Середній, зовнішня мотивація.	Високий, внутрішня (пізнавальна) мотивація.
Результат	Обсяг знань, відтворення фактів.	Здатність застосовувати знання на практиці (компетентності).

Оптимальна реалізація навчання соціально-економічної географії в 9 класі вимагає діалектичного поєднання обох груп методів (таблиця 2.3). Традиційні методи (зокрема, словесні та наочні) забезпечують систематизацію базових знань (етапи уроку, пояснення нового матеріалу), тоді як інноваційні методи (проектна діяльність, кейс-стаді, ГІС-технології) є основним

інструментом для розвитку критичного мислення та предметних і ключових компетентностей, що є пріоритетом сучасної освіти.

2.4. Диференційований та індивідуалізований підхід як умова підвищення ефективності навчання економічної та соціальної географії

Застосування диференційованого та індивідуалізованого підходів є необхідною умовою підвищення ефективності навчання соціально-економічної географії у 9 класі, що обумовлено значною неоднорідністю складу старшокласників за рівнем навчальних досягнень, пізнавальними інтересами, темпом роботи та цілями навчання (професійне самовизначення).

Диференційований підхід полягає в організації навчального процесу з урахуванням типологічних груп учнів, які мають схожі освітні потреби або рівень підготовки [27].

Найпоширенішим є поділ учнів на групи залежно від їхнього початкового рівня знань та навчальної успішності (зазвичай, високий, середній, низький рівень) [28, 43]:

- Група високого рівня (просунуті): Цим учням пропонуються творчі, дослідницькі та проблемні завдання, що вимагають комплексного аналізу та виходу за межі підручника. В курсі географії 9 класу це може бути аналіз економічних моделей різних країн, розробка гіпотез щодо впливу геополітичних факторів на міжнародну торгівлю.
- Група середнього рівня (базові): Завдання спрямовані на міцне засвоєння основних понять, закономірностей та фактів. Тут застосовуються завдання репродуктивно-конструктивного характеру (робота з контурними картами, розв'язання стандартних географічних задач).
- Група низького рівня (підтримуючі): Навчання зосереджено на обов'язковому мінімумі знань, багаторазовому повторенні, використанні покрокових інструкцій та опорних схем. Основна мета — ліквідація прогалин у базових знаннях.

Диференціація за інтересами та профілем. У 9 класі актуальною стає диференціація за професійними інтересами. Надання можливості вибору проєктних тем відповідно до майбутньої профілізації (наприклад, для орієнтованих на економіку – проєкт про інвестиційний клімат; для орієнтованих на екологію – проєкт про сталий розвиток регіону) [46].

Індивідуалізований підхід – це організація навчання, що враховує унікальні психологічні особливості кожного учня: темп роботи, стиль сприйняття інформації (візуал, аудіал, кінестетик), мотивацію та рівень складності, який він може подолати [47].

- Темп роботи: Учням надається можливість працювати у власному темпі. Наприклад, використання блочної подачі матеріалу або особистих навчальних планів для виконання практичних завдань. Учень, який працює швидко, отримує додаткові, ускладнені завдання.
- Вибір методів та джерел: Індивідуалізація передбачає вибір учнем формату засвоєння матеріалу (наприклад, комусь легше засвоїти тему через роботу з картою, іншому – через аналіз статистичної таблиці, а третьому — через перегляд відеолекції).
- Індивідуальна допомога: Надання цілеспрямованої допомоги вчителем або учнем-консультантом (індивідуальна підтримка), що є особливо важливим під час розв'язання складних географічних задач або освоєння ГІС-технологій.

Для ефективного застосування цих підходів у соціально-економічній географії необхідні такі умови [28]:

1. Діагностика: Регулярне проведення початкової та поточної діагностики знань та інтересів учнів. Без точної інформації про рівень учня диференціація неможлива.
2. Гнучкість навчального матеріалу: Розробка багаторівневих завдань та диференційованих практичних робіт. Кожна тема повинна містити завдання трьох рівнів складності.
3. Використання ІКТ: ІКТ-інструменти, такі як електронні тести, вебквести, інтерактивні навчальні платформи, дозволяють автоматизувати процес

індивідуального контролю та пропонувати учням різні навчальні траєкторії.

4. Компетентнісно орієнтовані завдання: Диференціація має стосуватися не лише обсягу, а й характеру діяльності:
- Базовий рівень: Сформувати картографічну компетентність (визначити об'єкти).
 - Високий рівень: Сформувати дослідницьку компетентність (проаналізувати кореляцію факторів та зробити прогноз).

Диференційований та індивідуалізований підходи є ключовими для забезпечення рівності доступу до якісної освіти та максимального розвитку потенціалу кожного старшокласника, роблячи навчання економічної географії не лише ефективним, але й особистісно значущим.

2.5. Аналіз провідних методичних посібників та підручників з географії 9 класу «Україна і світове господарство»

Аналіз провідних методичних посібників та підручників для 9 класу, які охоплюють курс «Україна і світове господарство», є важливим для оцінки того, наскільки повноцінно вони реалізують сучасні методичні підходи, зокрема компетентнісний, проблемно-пошуковий та індивідуалізований. Навчально-методичне забезпечення курсу «Україна і світове господарство» є комплексним і включає різноманітні матеріали: підручники, навчальні посібники, робочі зошити та атласи. Перелік рекомендованих основних та додаткових підручників і посібників для вивчення цього курсу не є фіксованим і може оновлюватися відповідно до актуальних рекомендацій та програм Міністерства освіти і науки України [39]. Огляд зазвичай стосується посібників, створених відповідно до чинної навчальної програми та рекомендованих МОН України, наприклад:

- Бойко В. М., Дітчук І. Л., Заставецька Л. Б., Гринюк Т. А., Смаль І. В., Харенко І. М. Географія (підручник) 9 клас [4]
- Гілецький Й. Р., Сливка Р. Р., Атаманюк Я. Д., Чобан Р. Д. Географія (підручник) 9 клас. ТОВ «Видавництво «Ранок» [11]

- Гільберг Т. Г., Савчук І. Г., Совенко В. В. Географія (підручник) 9 клас. ТОВ «Український освітянський видавничий центр «Оріон» [12]
- Масляк П. О., Капіруліна С. Л. Географія (підручник для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням географії) 9 клас. «Видавництво «Ранок» [25]
- Масляк П. О., Капіруліна С. Л. Географія (підручник) 9 клас. Видавничо-поліграфічна фірма «Аксиома» [26]
- Надтока О. Ф. Навчальний атлас «Україна і світове господарство» [31]
- Пестушко В. Ю., Уварова Г. Ш., Довгань А. І. Географія (підручник) 9 клас. ТОВ «Видавництво «Генеза» [40]
- Стадник О. Г., Довгань Г. Д. Географія (підручник) 9 клас. ТОВ «Видавництво «Ранок» [45]
- Топузов О. М., Надтока О. Ф. Географія (підручник) 9 клас. ТОВ «Український освітянський видавничий центр «Оріон» [46]

Підручники повинні пропонувати матеріал, що стимулює учнів до самостійного пошуку рішень.

- Проблемні запитання: Провідні підручники активно використовують проблемні запитання на початку параграфа або розділу (наприклад, «Чому одні країни є економічно розвиненими, а інші – ні?»). Це створює мотиваційну основу для вивчення матеріалу [4, 11, 12, 25, 26, 31, 40, 45, 46].
- Кейс-завдання та географічні задачі:
 - Кейси: Часто подаються у формі описових ситуацій (наприклад, про наслідки виснаження природних ресурсів або демографічне старіння), які учні мають проаналізувати. Проте, повноцінних, багатосторінкових, структурованих кейс-стаді в підручниках зазвичай недостатньо; вони вимагають доповнення з методичних посібників.
 - Задачі: Підручники містять значний блок практичних робіт, які включають розрахункові задачі на демографічні показники, ВВП, питому вагу галузей. Це є міцною основою для реалізації дослідницької компетентності через статистичний аналіз.

- Проектна діяльність: Майже всі підручники пропонують тематику навчальних проєктів наприкінці розділів (наприклад, «Економіка та культура обраної країни»). Це стимулює самостійний пошук інформації, хоча детальна методика їх виконання зазвичай виноситься в методичний посібник для вчителя.

Компетентнісний підхід передбачає спрямованість навчального матеріалу не на просте запам'ятовування фактів, а на формування практичних навичок (компетентностей).

Таблиця 2.5. Оцінка спрямованості навчального матеріалу в підручниках з огляду на компетентнісний підхід (складено автором за [4, 11, 12, 25, 26, 31, 40, 45, 46])

Критерій реалізації	Аналіз у провідних підручниках	Оцінка
Наявність рубрик компетентнісного спрямування	Більшість підручників містять спеціальні рубрики типу «Працюємо самостійно», «Практичні завдання», «Поміркуйте» або «Створіть проєкт». Ці рубрики часто розташовані наприкінці параграфа.	Висока. Структура підручників зазвичай відповідає вимогам до формування ключових та предметних компетентностей.
Акцент на предметних компетентностях	Підручники надають значний обсяг матеріалу для формування просторової, картографічної та соціально-географічної компетентностей. Зокрема, є завдання на порівняння економіко-географічного положення, аналіз функціональної структури міст.	Висока. Забезпечено значною кількістю картографічних та статистичних матеріалів.
Міжпредметні зв'язки	Зв'язок із історією, економікою, математикою (через розрахункові задачі). Наприклад, розділи про економічні системи чи глобалізацію вимагають інтеграції знань.	Задовільна. Зв'язки часто декларуються, але не завжди детально розкриті у завданнях.

Аналіз підручників виявляє такі особливості у використанні інформаційно-комунікативних технологій:

- Посилання на джерела: Сучасні підручники містять прямі посилання на додаткові джерела інформації, зокрема, на офіційні сайти міжнародних організацій (ООН, Світовий банк) або візуалізатори даних (Garminder). Це стимулює розвиток інформаційно-цифрової компетентності.
- Інтерактивні елементи: Деякі підручники мають QR-коди, що ведуть до електронних додатків, інтерактивних карт, відеоматеріалів або онлайн-тестів. Це значно розширює традиційний формат підручника.
- ГІС-технології: Згадка про ГІС-технології (як теоретична частина) у підручнику є, але практичні завдання на безпосередню роботу з ГІС-інтерфейсами (через складність впровадження) зазвичай відсутні. Вони замінюються завданнями на роботу з інтерактивними онлайн-картами.

Підручники часто використовують систему позначок (наприклад, зірочками або спеціальними символами) для визначення рівня складності завдань. Це дозволяє вчителю диференціювати роботу, пропонуючи учням з високим рівнем складніші завдання, а з базовим – обов'язковий мінімум. Наявність завдань на різні види діяльності (письмова робота, робота з картою, усне обговорення, розрахунки) забезпечує елементи індивідуалізації за стилем сприйняття та видом інтелектуальної активності. Головна роль у реалізації індивідуалізованого підходу відводиться методичним посібникам. Вони зазвичай містять детальні поурочні розробки, пропонуючи варіанти завдань для різних груп учнів (наприклад, картки для корекції, картки для поглиблення знань). Без активного використання цих посібників ефективна диференціація лише на базі підручника неможлива.

Навчальні матеріали для курсу «Україна і світове господарство» – це цілий комплекс ресурсів, що включає підручники, робочі зошити, навчальні посібники та атласи. Всі рекомендовані підручники відрізняються логічною побудовою та доступністю викладу. Вони збагачені цікавими фактами, мають інтерактивні посилання і містять інструменти для самоконтролю, такі як питання для перевірки знань, а також глосарій та алфавітний покажчик. Особливе

значення у вивченні курсу мають атласи та контурні карти. Вони є незамінними візуальними інструментами, що дозволяють учням краще зрозуміти територіальну структуру світового господарства. Атласи забезпечують можливість вивчати та аналізувати розміщення економічних об'єктів (промислових зон, транспортних вузлів, портів) та соціокультурних елементів (етнічні групи, культурні пам'ятки). Крім того, карти використовуються для аналізу геополітичних аспектів (конфлікти, союзи). Використання контурних карт світу допомагає засвоювати глобальні економічні процеси, як-от міжнародна торгівля і розташування головних економічних центрів. Таким чином, робота з атласами розвиває картографічні навички та сприяє візуалізації складних географічних понять, роблячи процес навчання більш ефективним.

Важливою є організація самостійної навчальної діяльності для формування практичних навичок та дослідницької компетентності старшокласників у соціально-економічній географії. В 9 класі самостійна навчальна діяльність має бути зосереджена на аналітичній роботі з різноманітними первинними джерелами географічної інформації, насамперед статистичними та картографічними.

Статистичні джерела (таблиці, графіки, діаграми) надають кількісну інформацію про економічні, демографічні та соціальні процеси, що є основою для висновків і прогнозів у соціально-економічній географії.

А. Аналіз таблиць та рядів даних

- Навичка: Систематизація та порівняння великих масивів даних.
- Реалізація: Учні вчаться самостійно визначати лідерів та аутсайдерів за певними показниками (наприклад, ВВП на душу населення, рівень безробіття, обсяг експорту). Це вимагає не простого читання цифр, а обчислення показників (наприклад, питома вага, темп зростання/скорочення) для коректного порівняння.
 - Приклад: Аналіз таблиці, що містить динаміку чисельності населення, вимагає від учня розрахувати природний приріст за роками та визначити, коли розпочався період депопуляції.

Б. Аналіз графіків та діаграм

- Навичка: Інтерпретація візуалізованих даних, виявлення тенденцій та закономірностей.
- Реалізація:
 - Лінійні графіки: Використовуються для вивчення динаміки показників у часі (наприклад, темпи зростання світової торгівлі). Учні мають визначити періоди піків, спадів та загальний тренд.
 - Стовпчасті та кругові діаграми: Використовуються для аналізу структури (наприклад, структура земельного фонду, структура зайнятості за секторами економіки). Учні повинні порівняти частки та зробити висновки про рівень розвитку країни.
 - Демографічна піраміда: Критично важливий графічний інструмент для самостійного аналізу віково-статевої структури населення та прогнозування демографічного майбутнього країни (старіння, нестача трудових ресурсів).

Картографічні джерела (тематичні карти, атласи) є головним інструментом для розвитку просторового мислення та інтеграції географічних знань. Карта є одночасно і джерелом інформації, і результатом дослідницької роботи.

А. Комплексне читання карт

- Навичка: Багатоаспектний аналіз карти, виявлення зв'язків між географічними об'єктами та явищами.
- Реалізація: Самостійна робота передбачає не просто знаходження об'єктів, а їхнє порівняння та пояснення їхнього розміщення.
 - Приклад: Учні повинні порівняти карту густоти населення з картою корисних копалин та кліматичною картою, щоб самостійно виявити та пояснити фактори, які зумовили нерівномірне розміщення населення (наприклад, висока густина в районах з видобутком сировини чи сприятливим кліматом).

Б. Створення картосхем та ментальних карт

- Навичка: Візуалізація та просторове моделювання інформації.

- Реалізація: Замість пасивного споживання готових карт, учні створюють власні картосхеми, використовуючи умовні позначення для відображення певних економічних процесів. Наприклад, створення картосхеми міграційних потоків у Європі або транспортних коридорів України. Створення ментальних карт (схем зв'язків), що відображають уявлення про територіальну організацію господарства.

Організація самостійної роботи з цими джерелами дозволяє сформувати низку ключових практичних навичок, зокрема навичка критичного оцінювання джерел (учні вчаться розрізняти достовірні статистичні дані (офіційні сайти) від ненадійних), навичка аргументації (всі висновки, зроблені в ході самостійної навчальної діяльності, повинні бути документально підтверджені даними зі статистики чи карти. Це формує дослідницьку та комунікативну компетентності), навичка прогнозування (на основі аналізу динамічних рядів даних (графіків) учні вчаться екстраполювати тенденції та робити короткострокові прогнози щодо економічного чи демографічного розвитку регіону). Через постійну та цілеспрямовану самостійну роботу з статистичними та картографічними джерелами, знання з соціально-економічної географії переходять з теоретичного рівня на практичний, розвиваючи в учнів здатність до комплексного географічного аналізу.

Тож, аналіз навчально-методичного забезпечення показав, що провідні підручники та методичні посібники для 9 класу з географії надійно забезпечують реалізацію компетентнісного підходу, надаючи значний обсяг практичних та аналітичних завдань (статистика, карти); створюють основу для проблемно-пошукових та дослідницьких методів через проблемні запитання та проектну тематику, проте часто вимагають доповнення від учителя (особливо у повноцінному кейс-методі); активно інтегрують інформаційно-комунікативні технології через QR-коди та посилання на електронні ресурси, відповідаючи вимогам часу; забезпечують потенціал для диференційованого підходу завдяки багаторівневим завданням, але вимагають від вчителя додаткової роботи з методичним посібником для повної індивідуалізації.

РОЗДІЛ 3. РОЗРОБКА НАВЧАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ З КУРСУ «УКРАЇНА І СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО»

3.1. Розробка уроків за розділом «Національна економіка та світове господарство»

3.1.1. Урок засвоєння нових знань

Тема: Національна економіка. Секторальна модель економіки країни. Форми просторової організації національної економіки.

Мета:

- Навчальна: Сформувати систему знань про сутність національної економіки та національного господарства, економічний розвиток та його показники (ВВП, ІЛР, структура ВВП); ознайомити з секторальною моделлю економіки, формами суспільної організації виробництва, чинниками розміщення та формами просторової організації національної економіки.
- Розвивальна: Розвивати вміння аналізувати статистичні дані, працювати зі схемами та картосхемами, логічне мислення, навички самостійної роботи та роботи в групах.
- Виховна: Виховувати економічну грамотність, інтерес до соціально-економічних процесів у світі та Україні.

Тип уроку: Урок засвоєння нових знань.

Обладнання: Політична карта світу, атласи, схеми, підручник, картки зі статистичними даними.

Хід уроку

I. Організаційний момент (2 хв)

- Привітання, перевірка присутності та готовності учнів до уроку.

II. Актуалізація опорних знань та мотивація навчальної діяльності (5 хв)

- Прийом «Асоціативний кущ»: Що спадає на думку при слові «Економіка»?
- Бесіда:
 - Яке місце економіка займає в житті суспільства?

- Які основні галузі економіки вам відомі з курсу 8-го класу?

III. Вивчення нового матеріалу (30 хв)

1. Національна економіка (Національне господарство)

- Національна економіка (Національне господарство) — це сукупність усіх видів господарської діяльності, що здійснюються в межах певної країни.
- Сучасна національна економіка є багатогалузевим комплексом.

2. Економічний розвиток та його показники

- Економічний розвиток — це якісні та кількісні зміни в економіці, що характеризуються розширенням виробництва, підвищенням його ефективності та поліпшенням рівня життя населення.
- Показники економічного розвитку:
 - Валовий внутрішній продукт (ВВП): Сукупна ринкова вартість усіх кінцевих товарів і послуг, вироблених у країні за певний період (зазвичай, за рік).
 - *ВВП на душу населення* — показник, що використовується для порівняння рівня життя в різних країнах.
 - Структура ВВП: Співвідношення часток, які припадають на різні сектори або галузі економіки у загальному обсязі ВВП.
 - Індекс людського розвитку (ІЛР) (Human Development Index, HDI): Інтегральний показник, що об'єднує:
 1. Очікувану тривалість життя при народженні.
 2. Рівень освіти (середня та очікувана тривалість навчання).
 3. Рівень життя (ВНП на душу населення за паритетом купівельної спроможності).

3. Секторальна модель економіки країни

- Поділ економіки на сектори відповідно до видів господарської діяльності.
 - Первинний сектор: Видобуток сировини та первинна переробка (сільське господарство, рибальство, лісове господарство, видобувна промисловість).
 - Вторинний сектор: Обробна промисловість та будівництво (переробка сировини та виробництво готової продукції).

- Третинний сектор: Сфера послуг (освіта, охорона здоров'я, транспорт, торгівля, фінанси, туризм).
- Четвертинний сектор (кватерніс): Інформаційні технології, наука, дослідження та розробки (високотехнологічні послуги).

4. Форми суспільної організації виробництва

- Концентрація: Зосередження виробництва на великих підприємствах.
- Спеціалізація: Зосередження підприємства на випуску обмеженого асортименту продукції або виконанні певних технологічних операцій.
- Кооперування: Встановлення виробничих зв'язків між підприємствами, які спільно беруть участь у виготовленні кінцевої продукції.
- Комбінування: Поєднання на одному підприємстві послідовних стадій переробки сировини (наприклад, металургійний комбінат).

5. Чинники розміщення виробництва

- Природні: Сировинний, паливно-енергетичний, водний, земельний.
- Суспільні: Трудовий (кваліфікація, кількість), споживчий (близькість до ринків збуту), транспортний, науковий, екологічний, військово-стратегічний, економіко-географічне положення (ЕГП).

6. Форми просторової організації національної економіки

- Спосіб розташування господарських об'єктів на території країни.
- Основні форми:
 - Промисловий пункт: Окреме підприємство.
 - Промисловий центр: Скупчення підприємств у межах одного населеного пункту.
 - Промисловий вузол: Група промислових центрів та пунктів, об'єднаних спільними комунікаціями та сировинною базою.
 - Промисловий район: Велика територія зі значною концентрацією підприємств, об'єднаних спільними економічними зв'язками.
 - Вільна економічна зона (ВЕЗ): Територія зі спеціальним митним і податковим режимом.

Аналіз секторальної моделі економіки України

Економіка України історично є індустріально-аграрною, але в останні десятиліття спостерігається чітка тенденція до зростання частки сфери послуг, що характерно для країн, які перебувають на етапі переходу до постіндустріального суспільства.

1. Структура ВВП за секторами

На основі даних останніх років (до повномасштабного вторгнення, а також з урахуванням сучасних тенденцій), структуру ВВП України можна оцінити приблизно так:

Сектор	Основні галузі	Орієнтовна частка у ВВП (%)
Первинний	Сільське господарство, лісове господарство, рибальство, видобувна промисловість.	~10 - 15%
Вторинний	Обробна промисловість (машинобудування, металургія, хімічна, харчова), будівництво.	~25 - 30%
Третинний (+ Четвертинний)	Торгівля, транспорт, освіта, охорона здоров'я, фінанси, ІТ-послуги.	~55 - 65%

Висновки щодо типу економіки:

- За часткою секторів Україна наближається до індустріально-сервісного або постіндустріального типу, оскільки сфера послуг (Третинний сектор) формує найбільшу частку ВВП (понад 50%).
- Проте, на відміну від високорозвинених країн, де Третинний сектор представлений переважно високотехнологічними та фінансовими послугами, в Україні значна частина цього сектору припадає на низькотехнологічні послуги (транспорт, торгівля).

2. Ключові характеристики секторів

Первинний сектор

- Значення: Аграрний сектор є дуже важливим, оскільки забезпечує продовольчу безпеку та є експортно-орієнтованим (зернові, олійні культури).
- Особливість: Висока врожайність та експортний потенціал не завжди відповідають його відносно невеликій частці у ВВП. Це характерно для країн із високою залежністю від цін на сировинні товари на світовому ринку.

Вторинний сектор

- Значення: Історично був основою економіки (важке машинобудування, металургія, хімічна промисловість).
- Проблеми:
 - Морально застаріле обладнання у багатьох галузях.
 - Значна частина промислових потужностей була зосереджена на східних територіях, що призвело до руйнування та втрати контролю над ними внаслідок агресії.
- Перспективи: Зростання харчової та легкої промисловості, а також оборонного виробництва.

Третинний (та Четвертинний) сектор

- Значення: Найбільший і найбільш динамічний сектор. Головним рушієм є інформаційні технології (ІТ), які належать до Четвертинного сектору.
- ІТ-індустрія: ІТ є однією з найважливіших галузей-експортерів послуг, демонструючи високу стійкість та мобільність навіть під час війни. Це є ознакою наближення до постіндустріального етапу.

3. Форми суспільної організації виробництва

В Україні представлені всі форми, проте їхній рівень ефективності різний:

Форма	Прояв в Україні
Концентрація	Характерна для металургії (великі комбінати), хімічної промисловості, а також агрохолдингів (великі сільськогосподарські підприємства).

Форма	Прояв в Україні
Спеціалізація	Міждержавна (світова) спеціалізація: експорт зернових, олії, металу. Внутрішньодержавна спеціалізація: наприклад, виробництво цукру на Поділлі, видобуток руди на Криворіжжі.
Кооперування	Налагоджено у машинобудуванні (постачання комплектуючих), але часто порушується через логістичні та воєнні ризики.
Комбінування	Чітко виражене у чорній металургії (наприклад, колишній "Азовсталь") та цукровій промисловості (переробка сировини на кінцевий продукт).

4. Чинники розміщення та Просторова організація

- Домінуючі чинники:
 - Сировинний/Земельний: У розміщенні сільського господарства та видобувної промисловості.
 - Транспортний: При розміщенні портових міст (Одеса, Миколаїв) та логістичних хабів.
 - Споживчий: Для підприємств харчової промисловості та послуг, орієнтованих на великі міста (Київ, Львів, Дніпро).
 - Трудовий/Науковий: Важливий для розвитку ІТ-індустрії у великих освітніх центрах.
- Просторова організація: Найбільш чітко виражені промислові вузли (наприклад, Київський, Харківський, Криворізький). Через війну відбувається значна децентралізація та релокація підприємств на захід країни, що змінює традиційну просторову модель.

Резюме: Економіка України демонструє ознаки перехідного типу: із сильним індустріальним спадком та сировинною базою (металургія, агросектор) та стрімким розвитком Третинного/Четвертинного секторів (ІТ), що веде до структурних змін та регіональної трансформації.

IV. Закріплення вивченого матеріалу (5 хв)

- Прийом «Експрес-опитування»:

1. Що таке ВВП?
2. Назвіть три складові Індексу людського розвитку.
3. Які сектори включає секторальна модель економіки?
4. Наведіть приклад чинника розміщення виробництва для металургійного комбінату.
5. Яка відмінність між промисловим центром і промисловим вузлом?

V. Домашнє завдання (3 хв)

- Опрацювати відповідний параграф підручника.
- Творче завдання: Навести приклади основних форм суспільної організації виробництва (концентрація, спеціалізація, кооперування, комбінування) на прикладі України.

3.1.2. Комбінований урок

Тема: Тема 2. Світове господарство (світова економіка), світовий ринок. Типізація країн світу за рівнем економічного розвитку, місце України в ній. Сучасні тенденції розвитку світового господарства. Глобалізація та регіональна економічна інтеграція.

Мета:

- Навчальна: Сформувати системне уявлення про сутність світового господарства, його структуру, просторову організацію та сучасні тенденції розвитку (глобалізація, інтеграція, роль ТНК). Ознайомити з основними типами економічних систем та місцем України в глобальній економіці.
- Розвивальна: Розвивати вміння аналізувати економічні процеси на макрорівні, працювати з картографічними та статистичними джерелами, використовувати концепцію "Центр – периферія".
- Виховна: Виховувати економічну грамотність, розуміння взаємозалежності країн світу та необхідності міжнародної співпраці.

Тип уроку: Комбінований (лекція, бесіда, практичний аналіз).

Обладнання: Політична карта світу, атласи, схеми, таблиці ООН, картки із завданнями.

Хід уроку

I. Організаційний момент (1 хв)

- Привітання, перевірка готовності.

II. Актуалізація опорних знань (5 хв)

- Прийом «Експрес-опитування»:
 1. Що таке національна економіка?
 2. Назвіть основні сектори економіки.
 3. Які показники використовуються для оцінки економічного розвитку країни (ВВП, ІЛР)?

III. Мотивація навчальної діяльності (5 хв)

- Проблемне питання: Чи може економіка України розвиватися повністю незалежно від інших країн? (Ні).
- Вступне слово: Економіки всіх країн світу тісно пов'язані між собою через обмін товарами, послугами, капіталом і робочою силою. Ця складна система і є світовим господарством. Сьогодні ми з'ясуємо, за якими правилами воно працює і яке місце в ньому посідає Україна.

IV. Вивчення нового матеріалу (25 хв)

1. Світове господарство та Міжнародний поділ праці

- Світове господарство (світова економіка): Історично сформована сукупність національних господарств усіх країн світу, пов'язаних між собою міжнародним обміном товарами, послугами та капіталом.
- Світовий ринок: Сукупність національних ринків, пов'язаних зовнішньою торгівлею.
- Міжнародний поділ праці (МПП): Спеціалізація країн на виробництві певних видів товарів і послуг та їх подальший обмін.
 - Спеціалізація території: Зосередження в регіоні (країні) виробництва певного виду продукції або надання послуг, які вигідно експортувати.
 - *Приклад МПП:* Японія спеціалізується на електроніці та автомобілях, Україна – на зернових, олійних культурах та металургійній сировині.

2. Типи економічних систем

Тип системи	Характеристика	Приклади
Традиційна	Ручна праця, натуральне господарство, низький рівень розвитку, заснована на звичаях.	Найменш розвинені країни Африки.
Командно-адміністративна (Планова)	Державна власність на засоби виробництва, централізоване планування.	Колишній СРСР, Куба, Північна Корея.
Ринкова	Приватна власність, вільна конкуренція, регулюється попитом і пропозицією.	США, Велика Британія.
Змішана	Поєднання ринкових механізмів з державним регулюванням (соціальна політика, антимонопольне законодавство).	Більшість сучасних країн (Німеччина, Україна).

3. Типізація країн світу за рівнем економічного розвитку

- Критерії: ВВП на душу населення, структура ВВП, ІЛР, рівень індустріалізації.
- Основні групи:
 1. Економічно розвинені країни:
 - Країни "Великої сімки" (G7): США, Японія, Німеччина та ін.
 - Країни переселенського капіталізму (Австралія, Канада).
 2. Країни, що розвиваються:
 - Нові індустріальні країни (НІК): "Азіатські тигри" (Південна Корея, Сінгапур).
 - Нафтодобувні країни (Саудівська Аравія).
 - Найменш розвинені країни (Чад, Сомалі).
 3. Країни з перехідною економікою: Країни Східної Європи та колишнього СРСР (зокрема Україна).

4. Багаторівневність світового господарства: Концепція «Центр – Периферія»

- Просторова структура світового господарства не є однорідною.
- Центр (Ядро): Група економічно найрозвиненіших країн, які контролюють фінансові потоки, технології та світові ринки (Північна Америка, Західна Європа, Японія). Вони отримують найбільші прибутки.
- Периферія: Країни, що розвиваються, які є постачальниками сировини та дешевої робочої сили, часто залежні від Центру.
- Напівпериферія: Країни з динамічною економікою, які поєднують риси Центру та Периферії (Китай, Індія, Бразилія). Україна належить до напівпериферії.

5. Сучасні тенденції та рушійні сили

- Глобалізація: Процес посилення взаємозв'язку та взаємозалежності країн у всіх сферах (економічній, політичній, культурній).
- Регіональна економічна інтеграція: Зближення економік групи сусідніх країн (ЄС, НАФТА, АСЕАН).
- Транснаціональні корпорації (ТНК): Компанії, що мають виробничі підрозділи чи філії в багатьох країнах світу. Вони є головним рушієм глобалізації та контролюють значну частину світового виробництва та торгівлі (Apple, Coca-Cola, Shell).
- Міжнародні економічні організації: Створюють "правила гри" та регулюють світову економіку (СОТ, МВФ, Світовий банк).

V. Закріплення вивченого матеріалу (10 хв)

- Прийом «Економічний вибір» (Робота в групах):
 - Ситуація: Уявіть, що ви керуєте невеликою аграрною країною в Африці (Периферія).
 - Завдання: Обговоріть і запропонуйте:
 1. На якій продукції країна має спеціалізуватися, щоб інтегруватися у МПП?
 2. Як можна використати ТНК для розвитку економіки, не втративши суверенітету?
 3. До якої міжнародної організації країні варто приєднатися в першу чергу?

- Обговорення: Презентація рішень та оцінка їхньої реалістичності.

VI. Домашнє завдання (4 хв)

- Опрацювати відповідний параграф підручника.
- Творче завдання (Есе): "Як глобалізація та діяльність ТНК впливають на повсякденне життя моєї родини (приклади з побуту, техніки, роботи, освіти)".
- Позначити на контурній карті: Центри (Ядро) світового господарства (три основні регіони) та приклади НІК (3-4 країни).

3.1.3. Уроки застосування знань, умінь і навичок

Практична робота 1. Аналіз секторальної моделі економіки

Тема: Аналіз секторальної моделі економіки країн світу.

Мета: Навчитися аналізувати та порівнювати секторальну структуру економіки країн, визначати їхній рівень економічного розвитку на основі частки секторів у ВВП.

Обладнання: Атласи (політична карта світу), конспекти, таблиці зі статистичними даними, діаграми (наприклад, подані нижче).

Теоретична довідка (Повторення)

Нагадуємо, що секторальна модель економіки поділяє всю господарську діяльність на:

1. Первинний сектор (добування сировини).
2. Вторинний сектор (переробка сировини, виробництво, будівництво).
3. Третинний сектор (послуги).

Зміна частки цих секторів у ВВП (Валовому внутрішньому продукті) є головною ознакою економічного розвитку країни:

- Аграрні країни: переважає Первинний сектор (понад 50%).
- Індустріальні країни: переважає Вторинний сектор (40-50%) і зростає Третинний.
- Постіндустріальні (Сервісні) країни: переважає Третинний та Четвертинний сектори (понад 60-70%).

Завдання для виконання

Завдання 1. Аналіз статистичних даних (8 балів)

Проаналізуйте надану таблицю, що містить дані про структуру ВВП трьох умовних країн (А, Б, В), та виконайте наступні дії.

Країна	Частка	Частка	Частка
	Первинного сектору (%)	Вторинного сектору (%)	Третинного сектору (%)
А	55	15	30
Б	2	28	70
В	20	45	35

- Визначте та запишіть, до якого типу економіки (аграрна, індустріальна, постіндустріальна) належить кожна з країн:
 - Країна А: _____
 - Країна Б: _____
 - Країна В: _____
- Розташуйте ці країни за рівнем економічного розвитку від найменш розвиненої до найбільш розвиненої:
 - Найменш розвинена: _____
 - Середній рівень: _____
 - Найбільш розвинена: _____
- Спрогнозуйте, яким може бути ВВП на душу населення (високим, середнім, низьким) у кожній країні:
 - Країна А: _____
 - Країна Б: _____
 - Країна В: _____

Завдання 2. Порівняльний аналіз (4 бали)

Оберіть дві реальні країни: одну високорозвинену (наприклад, США, Німеччина) та одну країну, що розвивається (наприклад, Кенія, Індія). Заповніть порівняльну таблицю. Використайте для цього дані підручника або довідкові матеріали в атласі/інтернеті.

Критерій	Високорозвинена країна (Назва: _____)	Країна, що розвивається (Назва: _____)
Частка Первинного сектору (%)		
Частка Вторинного сектору (%)		
Частка Третинного сектору (%)		
Висновок про тип економіки		

Завдання 3. Графічне представлення (за бажанням, додатково 2 бали)

Побудуйте стовпчасту діаграму або секторну діаграму для візуалізації структури ВВП Країни Б та Країни В із Завдання 1.

- Використання діаграми допомагає швидше оцінити співвідношення між секторами.

Висновки

Зробіть загальний висновок про залежність рівня економічного розвитку країни від структури її ВВП.

- Висновок: (2-3 речення)

Практична робота 2. Аналіз країн «Великої двадцятки» (G-20)

Тема: Позначення на контурній карті країн «Великої двадцятки» (G-20) і визначення їх місця в сучасній типізації країн за рівнем економічного розвитку.

Мета: Навчитися ідентифікувати країни, що визначають світову економіку (G-20), визначати їхнє географічне положення, а також класифікувати їх за рівнем економічного розвитку, використовуючи статистичні та картографічні матеріали.

Обладнання: Політична карта світу, атласи (економічна карта світу), контурна карта світу, довідкові таблиці (ВВП, ІЛР).

Теоретична довідка

«Велика двадцятка» (G-20) — це форум урядів і керівників центральних банків 20 найбільш економічно розвинених і впливових країн світу. Ці країни

виробляють близько 80% світового ВВП, забезпечують понад 60% населення планети та контролюють близько 75% світової торгівлі.

До складу G-20 входять:

- 19 окремих країн: Аргентина, Австралія, Бразилія, Канада, Китай, Франція, Німеччина, Індія, Індонезія, Італія, Японія, Мексика, Республіка Корея, Росія, Саудівська Аравія, Південна Африка, Туреччина, Велика Британія, США.
- 1 економічний блок: Європейський Союз (ЄС).

Типізація країн за рівнем розвитку:

1. Економічно розвинені країни: Мають високий ВВП на душу населення, переважання Третинного та Четвертинного секторів у структурі ВВП (США, Японія, Німеччина).
2. Країни, що розвиваються: Значна частина населення зайнята у Первинному секторі, низький ВВП.
3. Країни з перехідною економікою: Країни, що змінюють командно-адміністративну систему на ринкову (Україна, більшість країн Східної Європи).

Завдання для виконання

Завдання 1. Позначення країн G-20 на контурній карті (7 балів)

1. Нанесіть на контурну карту світу (або окрему схему) 19 країн-членів G-20.
2. Використовуйте для кожної країни умовні позначення або скорочену назву (наприклад, США, К, Я, Інд, Кит).

Завдання 2. Класифікація країн G-20 (7 балів)

Використовуючи атласи та статистичні довідкові матеріали (ВВП на душу населення, ІЛР, структура ВВП), визначте тип економічного розвитку кожної країни G-20 та заповніть таблицю.

Країна	Географічний регіон	Частка ВВП у світі (приблизно)	Тип економічного розвитку	Приклади (США, Японія, Німеччина)
США	Північна Америка	Висока	Економічно розвинена	

Країна	Географічний регіон	Частка ВВП у світі (приблизно)	Тип економічного розвитку	Приклади (США, Японія, Німеччина)
Канада	Північна Америка	Середня		
Німеччина	Європа	Висока		
Франція	Європа	Середня		
Велика Британія	Європа	Середня		
Італія	Європа	Середня		
Японія	Азія	Висока		
Республіка Корея	Азія	Середня		
Австралія	Австралія	Середня		
Саудівська Аравія	Азія/Близький Схід	Середня	Країна, що розвивається (нафтодобувна)	
Китай	Азія	Дуже висока	Країна, що розвивається (НІК)	
Індія	Азія	Середня	Країна, що розвивається	
Індонезія	Азія	Середня		
Туреччина	Азія/Європа	Середня		
Мексика	Північна Америка	Середня		
Бразилія	Південна Америка	Середня		
Аргентина	Південна Америка	Середня		
Південна Африка	Африка	Низька		

Завдання 3. Аналітичні висновки (6 балів)

На основі заповненої таблиці та карти дайте відповідь скільки країн G-20 належать до економічно розвинених? Скільки – до країн, що розвиваються (включаючи НІК)?

3.1.4. Формування української національної та громадянської ідентичності під час навчання розділу «Національна економіка та світове господарство». Перший розділ курсу географії 9 класу «Україна і світове господарство» – «Національна економіка та світове господарство» – є не просто вступом до економічної географії, а потужним інструментом для виховання свідомого громадянина та зміцнення української національної ідентичності. Комплексний аналіз економічної структури країни, її місця у світі та глобальних взаємозв'язків формує ціннісні орієнтири, засновані на знаннях і відповідальності.

Критичне оцінювання сучасної економічної ситуації України та її місця у світі є першим кроком до зрілої національної ідентичності, вільної від міфів та пропаганди. Вивчення економічного потенціалу, структури ВВП та секторальної моделі дозволяє учням усвідомити реальну силу України (потужний аграрний та ІТ-сектор, значні мінерально-сировинні ресурси). Ідентичність зміцнюється через гордість за реальні досягнення та конкурентні переваги на світовій арені. Порівняння України з розвиненими країнами (G7 чи НІК) за показниками ВВП на душу населення та Індексу людського розвитку (ІЛР) формує критичний погляд на внутрішні проблеми (корупція, низька продуктивність, сировинна орієнтація експорту). Це перетворює національне самоусвідомлення з пасивного стану на активну мотивацію до змін.

Формування громадянської відповідальності відбувається через активність у дослідженні економічних проблем та розуміння значення досвіду інших країн. Аналіз типів економічних систем та досвіду країн, які пройшли шлях від Периферії до Центру (концепція «Центр – периферія»), вчить, що успіх залежить від стратегічних рішень та національної єдності. Учень усвідомлює, що для подолання відсталості та виходу зі статусу Напівпериферії необхідно інвестувати у високі технології та людський капітал (Третинний і Четвертинний сектори). Таким чином, вибір якісної освіти та підтримка інновацій перетворюється на особистий патріотичний обов'язок. Навчальні завдання, як-от аналіз впливу ТНК на економіку регіону чи дослідження прояву глобальних проблем на місцевому рівні (приклад Сумщини), вчать учнів не просто

споживати інформацію, а діяти. Вони навчаються пропонувати та обґрунтовувати шляхи подолання економічних і соціальних викликів, що є найвищим проявом відповідального громадянства.

Вивчення глобалізації та регіональної економічної інтеграції (зокрема, євроінтеграції) підтверджує невіддільність України від світових процесів. Усвідомлення, що інтеграція в Європейський Союз є не лише політичним, а й економічним вибором, який посилює конкурентоспроможність та стійкість України, зміцнює ідентичність як частини європейської цивілізації. Розуміння, що діяльність ТНК та світові економічні кризи безпосередньо впливають на добробут українців, формує необхідність проактивної позиції — бути економічно грамотним, підтримувати вітчизняного виробника та вимагати прозорості у міжнародних відносинах.

Розділ «Національна економіка та світове господарство» виховує не лише економіста, а й свідомого українця, який розуміє: майбутнє його країни залежить від критичного мислення, відповідального вибору та здатності ефективно застосовувати світовий досвід для розвитку свого регіону та зміцнення держави в цілому.

3.2. Розробка уроків за розділом «Глобальні проблеми людства»

3.1.1. Урок засвоєння нових знань

Тема: Поняття про глобальні проблеми людства, причини їх виникнення. Проблема війни і миру. Проблема тероризму. Екологічна проблема. Сировинна й енергетична проблеми. Демографічна й продовольча проблеми. Проблема подолання відсталості країн, що розвиваються. Взаємозв'язок глобальних проблем. Роль світової громадськості та міжнародних організацій у їх розв'язуванні. Сталий розвиток – стратегія людства на ХХІ століття.

Мета:

- Навчальна: Сформувати в учнів систему знань про сутність, причини виникнення, класифікацію та взаємозв'язок глобальних проблем людства; розкрити значення стратегії Сталого розвитку для майбутнього цивілізації.

- Розвивальна: Розвивати вміння аналізувати, класифікувати та систематизувати інформацію; формувати навички критичного мислення та пошукової діяльності.
- Виховна: Виховувати активну громадянську позицію, почуття відповідальності за майбутнє планети, толерантність та розуміння необхідності міжнародної співпраці.

Тип уроку: Урок засвоєння нових знань з елементами дискусії.

Обладнання: Політична карта світу, схеми класифікації глобальних проблем, презентація, атласи, кольорові стікери.

Хід уроку

I. Організаційний момент (1 хв)

- Привітання, перевірка готовності.

II. Актуалізація опорних знань (4 хв)

- Бесіда:
 - Які соціально-економічні проблеми вивчали на попередніх уроках (населення, економіка)?
 - Чи можуть ці проблеми вийти за межі однієї країни? Наведіть приклади.

III. Мотивація навчальної діяльності (5 хв)

- Вступне слово вчителя: Людство досягло небувалого прогресу, але разом із цим зросла і ціна нашої діяльності. Сьогодні ми стикаємося з викликами, які загрожують існуванню всієї цивілізації. Ці виклики називають глобальними проблемами.
- Прийом «Передбачення»: Назвіть три проблеми, які, на вашу думку, є найважливішими для світу зараз.

IV. Вивчення нового матеріалу (25 хв)

1. Поняття та причини виникнення глобальних проблем

- Глобальні проблеми людства — це сукупність гострих життєво важливих проблем, які стосуються інтересів усіх країн та народів, потребують спільних зусиль світової спільноти для їхнього розв'язання і від яких залежить подальше існування цивілізації.

- Причини виникнення:
 - Стрімке зростання населення (демографічний вибух).
 - Нерівномірний економічний розвиток (прірва між багатими та бідними).
 - Виснаження природних ресурсів та забруднення навколишнього середовища.
 - Недосконалість політичних відносин (холодна війна, регіональні конфлікти).

2. Класифікація глобальних проблем (Робота зі схемою)

Глобальні проблеми поділяють на кілька груп :

Група проблем	Основні проблеми
Політико-соціальні (Міждержавні)	Проблема війни і миру (запобігання ядерному конфлікту), проблема тероризму (загроза безпеці).
Природно-економічні (Взаємодія суспільства і природи)	Екологічна (забруднення, зміна клімату), сировинна (вичерпання ресурсів), енергетична (забезпечення енергією).
Соціально-економічні (Людина і суспільство)	Демографічна (вибух у країнах, що розвиваються, старіння у розвинених), продовольча (голод), подолання відсталості країн, що розвиваються ("Північ — Південь").

3. Характеристика ключових проблем (Міні-доповіді/Бесіда)

- Проблема війни і миру/Тероризму: Чому ці проблеми є глобальними? (Загроза ядерної війни, економічні збитки, масова міграція).
- Екологічна проблема: Назвіть головні прояви: глобальне потепління, руйнування озонового шару, скорочення біорізноманіття. (Найтісніше пов'язана з усіма іншими проблемами).
- Проблема «Північ — Південь»: Розрив у доходах, технологіях та рівні життя між високорозвиненими країнами (Північ) і країнами, що розвиваються (Південь).

4. Взаємозв'язок глобальних проблем

- Принцип ланцюгової реакції: Жодна глобальна проблема не існує ізольовано.

- *Приклад:* Демографічний вибух (зростання населення) посилює продовольчу та сировинну проблеми, що, у свою чергу, загострює екологічну проблему (зростання забруднення).

5. Сталий розвиток – стратегія людства на XXI століття

- Сталий (збалансований) розвиток — це розвиток, який задовольняє потреби нинішнього покоління без шкоди для можливості майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби.
- Триєдина модель Сталого розвитку:
 1. Економічна стійкість: Ефективне використання ресурсів.
 2. Екологічна стійкість: Збереження природи.
 3. Соціальна стійкість: Соціальна справедливість та рівність.
- Роль світової громадськості та міжнародних організацій: ООН (Організація Об'єднаних Націй), ЮНЕСКО, Всесвітній банк, G7/G20 — координують зусилля, розробляють програми, як-от Цілі сталого розвитку (ЦСР) до 2030 року.

V. Закріплення вивченого матеріалу (8 хв)

- Прийом «Класифікація стікерів»:
 - Учні отримують стікери із назвами конкретних явищ (наприклад, "Голод в Африці", "Кібервійна", "Танення льодовиків", "Дефіцит нафти", "ВІЛ/СНІД").
 - Завдання: Розмістити свій стікер на дошці у відповідній групі глобальних проблем (політико-соціальні, природно-економічні, соціально-економічні).

VI. Підсумок уроку та оцінювання (2 хв)

- Рефлексія: Яка проблема, на вашу думку, є зараз найгострішою для України і чому?
- Оцінювання активності учнів.

VII. Домашнє завдання (1 хв)

- Опрацювати відповідний параграф підручника.

- Творче завдання: Підготувати повідомлення про одну з Цілей сталого розвитку (ЦСР) (на вибір) та запропонувати конкретні дії, які може здійснити кожен учень для її досягнення.

3.2.2. Урок-дослідження

Дослідження: Прояв глобальних проблем у своєму регіоні

Тема: Прояв глобальних проблем людства у регіоні.

Мета: Виявити та проаналізувати, як глобальні проблеми (екологічні, соціальні, економічні) проявляються на місцевому рівні, та запропонувати шляхи їх вирішення.

Тип роботи: Навчальне дослідження (може виконуватися індивідуально або в малих групах).

Обладнання: Карти регіону (фізична, соціально-економічна), статистичні дані, доступ до місцевих ЗМІ та екологічних звітів.

Етапи виконання дослідження

Етап 1. Вибір та обґрунтування проблем (5 балів)

1. Виберіть 3-4 глобальні проблеми із класифікації, які, на вашу думку, найбільш відчутні у вашому регіоні. (Наприклад: Екологічна проблема, Демографічна проблема, Проблема війни і миру/Тероризму, Соціально-економічна відсталість).
2. Обґрунтуйте свій вибір, коротко пояснивши, чому саме ці проблеми є актуальними для вашої області/міста.

Обрана глобальна проблема	Чому актуальна для мого регіону?
1.	
2.	
3.	

Етап 2. Збір та аналіз інформації (7 балів)

Проведіть детальний аналіз прояву кожної обраної проблеми на місцевому рівні.

1. Проблема 1 (Наприклад, Екологічна проблема):

- Конкретний прояв: Забруднення річок (назва річки) / Несанкціоновані сміттєзвалища / Забруднення повітря промисловими підприємствами (назва підприємства).
- Докази (факти/статистика): Наведіть дані про рівень забруднення, кількість відходів, якість питної води тощо (якщо доступні).
- Наслідки для регіону: Як це впливає на здоров'я мешканців та місцеву економіку?

2. Проблема 2 (Наприклад, Демографічна проблема):

- Конкретний прояв: Старіння населення / Інтенсивна трудова міграція молоді / Низька народжуваність.
- Докази (факти/статистика): Наведіть дані про вікову структуру населення, рівень смертності та народжуваності у вашому регіоні.
- Наслідки для регіону: Які це створює проблеми для соціальної сфери (медицина, освіта) та ринку праці?

3. Проблема 3 (Наприклад, Проблема війни і миру/Тероризму):

- Конкретний прояв: Наявність ВПО (внутрішньо переміщених осіб) / Руйнування інфраструктури / Психологічні та соціальні наслідки конфлікту.
- Докази (факти/статистика): Кількість ВПО у вашому місті, дані про відновлення об'єктів.
- Наслідки для регіону: Як це вплинуло на економіку, бюджет, житловий фонд та міжкультурні відносини.

Етап 3. Пропозиції щодо розв'язання (5 балів)

На основі проведеного аналізу запропонуйте конкретні, реалістичні шляхи розв'язання або пом'якшення проявів цих проблем на місцевому рівні.

Проблема	Роль міжнародних/державних організацій (наприклад, ООН, уряд)	Що може зробити місцева громада (самоврядування, волонтери, ви особисто)
Екологічна		
Демографічна		

Проблема	Роль міжнародних/державних організацій (наприклад, ООН, уряд)	Що може зробити місцева громада (самоврядування, волонтери, ви особисто)
Проблема війни і миру		

Висновки (3 бали)

Зробіть загальний висновок про взаємозв'язок глобальних проблем на прикладі вашого регіону.

- Як, на вашу думку, місцеві проблеми, викликані глобальними чинниками, можуть бути вирішені лише через впровадження принципів Сталого розвитку?

Етап 3. Пропозиції щодо розв'язання (5 балів)

Проблема	Роль міжнародних/державних організацій (наприклад, ООН, уряд)	Що може зробити місцева громада (самоврядування, волонтери, ви особисто)
Проблема війни і миру	Забезпечення військової, фінансової та гуманітарної допомоги. Контроль за дотриманням міжнародного гуманітарного права. Довгострокові програми відновлення (наприклад, фінансування Всесвітнім банком).	Активна волонтерська діяльність (допомога ЗСУ, ВПО). Збереження національної стійкості та єдності. Участь у місцевих ініціативах з відновлення.
Екологічна	Фінансування міжнародних екологічних проєктів. Надання експертної допомоги для оцінки шкоди та розмінування. Забезпечення очисним обладнанням (ООН, ЄС).	Організація місцевих суботників, особливо у паркових зонах. Рациональне використання води та енергії. Підвищення екологічної свідомості серед однолітків.
Демографічна	Підтримка програм реінтеграції ВПО (житло, робота, освіта). Психологічна та соціальна підтримка населення (ЮНІСЕФ, Червоний Хрест).	Розвиток місцевих освітніх і професійних курсів для ВПО. Створення комфортного соціального середовища,

Проблема	Роль міжнародних/державних організацій (наприклад, ООН, уряд)	Що може зробити місцева громада (самоврядування, волонтери, ви особисто)
		запобігання дискримінації. Допомога у пошуку роботи на місці.

Висновки (3 бали)

Зробіть загальний висновок про взаємозв'язок глобальних проблем на прикладі вашого регіону.

- Як, на вашу думку, місцеві проблеми, викликані глобальними чинниками, можуть бути вирішені лише через впровадження принципів Сталого розвитку?

Місцеві проблеми, особливо в умовах воєнного конфлікту, демонструють тісний взаємозв'язок між глобальними викликами (війна, екологія, демографія). Рішення вимагає не просто відновлення, а переходу до Сталого розвитку. Це означає, що відновлення економіки (Економічна стійкість) має відбуватися із застосуванням екологічно чистих технологій (Екологічна стійкість), а державні та волонтерські програми мають забезпечувати соціальну справедливість та реінтеграцію ВПО (Соціальна стійкість). Тільки комплексний, збалансований підхід може гарантувати стійке майбутнє для регіону.

Наведемо приклад побідного дослідження для Сумської області.

Дослідження: Прояв глобальних проблем у Сумській області

Тема: Прояв глобальних проблем людства в Сумській області (з урахуванням наслідків воєнної агресії).

Мета: Виявити та проаналізувати, як глобальні проблеми (війни і миру, екологічні, демографічні) проявляються на місцевому рівні в умовах прикордонного регіону України.

Етап 1. Вибір та обґрунтування проблем (5 балів)

У зв'язку з прикордонним розташуванням та постійними обстрілами, а також екологічним та соціальним тягарем військових дій, найбільш актуальними для Сумщини є:

Обрана глобальна проблема	Чому актуальна для мого регіону?
1. Проблема війни і миру/Тероризму	Сумщина – прикордонна область, яка щоденно потерпає від обстрілів, мінування та диверсій. Це екзистенційна загроза для регіону.
2. Екологічна проблема	Внаслідок обстрілів відбуваються пожежі, забруднення ґрунтів і вод важкими металами та вибуховими речовинами. Завдано збитків на мільярди гривень (понад 15 млрд грн).
3. Демографічна проблема	Масштабна евакуація та трудова міграція з прикордоння призвели до гострого дефіциту робочої сили та зміни вікової структури.
4. Проблема подолання відсталості (Економічні наслідки)	Зруйновано ключові об'єкти критичної інфраструктури (ПЕК, ЖКГ), що погіршує економічні можливості та індекс місцевого благополуччя регіону.

Етап 2. Збір та аналіз інформації (7 балів)

1. Проблема 1: Проблема війни і миру/Тероризму

- Конкретний прояв: Регулярні артилерійські та ракетні обстріли, значна територія прикордонних районів залишається забрудненою вибухівкою (близько половини земель Сумщини були забруднені станом на 2023 рік).
- Докази (факти/статистика): Постійне руйнування цивільної інфраструктури та житлових будинків, пошкодження ТЕЦ в Охтирці та електропідстанцій.
- Наслідки для регіону: Постійний безпековий ризик, неможливість повноцінного ведення господарської діяльності та непередбачуваність відновлення.

2. Проблема 2: Екологічна проблема

- Конкретний прояв: Забруднення ґрунтів (близько 25 млн грн збитків на ґрунти) та атмосферного повітря (близько 150 млн грн збитків у 2022 році) вибуховими продуктами, продуктами горіння нафтобаз та масштабними лісовими пожежами (вигоріло сотні гектарів лісу).
- Докази (факти/статистика): Загальна сума екологічних збитків перевищила 15,4 мільярда гривень (за даними ОВА). Забруднення водних ресурсів, наприклад, річки Сейм (масовий мор риби).
- Наслідки для регіону: Загроза якості питної води, довготривалий вплив на здоров'я мешканців та неможливість використання значних площ сільськогосподарських угідь через мінування.

3. Проблема 3: Демографічна проблема

- Конкретний прояв: Нерівномірний розподіл населення та значна кількість Внутрішньо Переміщених Осіб (ВПО).
- Докази (факти/статистика): На літо 2024 року в області зареєстровано понад 90 тисяч ВПО. Водночас, населення, яке виїхало з небезпечних районів, створює дефіцит кадрів у прикордонних громадах. До війни у регіоні вже спостерігалася кризова демографічна ситуація (смертність перевищувала народжуваність у 2,2 рази).
- Наслідки для регіону: Додаткове навантаження на соціальну інфраструктуру (школи, лікарні) у великих містах (Суми) та, навпаки, занепад економічної активності у прикордонних селах.

Етап 3. Пропозиції щодо розв'язання (5 балів)

Проблема	Роль міжнародних/державних організацій (наприклад, ООН, уряд)	Що може зробити місцева громада (самоврядування, волонтери, ви особисто)
Проблема війни і миру	Надання систем ППО (глобальний рівень), фінансування розмінування (FVA, міжнародні фонди), програми відбудови житла (Фонд ліквідації наслідків агресії).	Участь у волонтерському русі (допомога ЗСУ). Створення безпечних громадських просторів (укриття).

Проблема	Роль міжнародних/державних організацій (наприклад, ООН, уряд)	Що може зробити місцева громада (самоврядування, волонтери, ви особисто)
Екологічна	Залучення міжнародних експертів для оцінки та очищення забруднених ґрунтів. Надання обладнання для моніторингу якості води та повітря.	Інформування про виявлені факти засмічення. Організація локальних екологічних акцій (прибирання, висадка дерев) на безпечних територіях.
Демографічна	Розробка довгострокових програм стимулювання повернення (грантова підтримка бізнесу). Забезпечення житлом для ВПО (державні програми).	Розвиток місцевого бізнесу для створення робочих місць. Надання менторської допомоги та психологічної підтримки ВПО.

Висновки (3 бали). Зробіть загальний висновок про взаємозв'язок глобальних проблем на прикладі вашого регіону.

Прояви глобальних проблем у Сумській області яскраво демонструють їхній тісний взаємозв'язок: військова агресія (Проблема війни і миру) є каталізатором екологічної катастрофи (забруднення земель) та гострої демографічної кризи (міграція). Вирішення цих місцевих проблем можливе лише через впровадження принципів Сталого розвитку: економічне відновлення (залучення інвестицій) має бути екологічно чистим та забезпечувати соціальну справедливість (підтримку постраждалих та ВПО). Тільки цілісна стратегія, спрямована на всі три компоненти стійкості, дозволить регіону не лише відновитися, а й розвиватися в майбутньому.

3.2.3. Позакласний захід «Економічний компас України: Громадянин і Глобальний Світ»

Тема: Україна і світове господарство: Громадянин, Стійкість та Глобальна Роль.

Формат: Інтелектуальна гра-дискусія з елементами командної роботи.

Цільова аудиторія: Учні 9-х класів.

Мета заходу:

1. Навчальна: Узагальнити знання про економіко-географічне положення України, її роль у світовому господарстві та структуру економіки.
2. Виховна (Ідентичність): Сформувати почуття гордості за внесок України у світові процеси, усвідомлення особистої громадянської відповідальності за економічний розвиток та сталий розвиток країни.
3. Розвивальна: Розвивати навички критичного аналізу інформації, роботи в команді та публічного обстоювання своєї позиції.

Обладнання: Проектор, екран, картки із завданнями, контурні карти України, маркерні дошки, роздатковий матеріал (статистичні дані).

Хід заходу

I. Організаційний етап (5 хв)

- Привітання та Мотивація: Вступне слово ведучого (вчителя) про те, що економіка — це не лише цифри, а й інструмент для побудови сильної, незалежної держави.
- Формування команд: Учасники діляться на 3 команди (наприклад, "Громада", "Економісти", "Майбутнє"). Кожна команда обирає капітана.

II. Раунд 1. "Національний Код" (10 хв)

(Мета: Актуалізація знань про національний потенціал та ідентичність.)

1. "Карта скарбів" (5 хв)

- Завдання: Кожна команда отримує контурну карту України та картки з назвами ресурсів/об'єктів (наприклад, "Чорноземи", "ІТ-кластер", "Криворізький залізорудний басейн", "Транзитний коридор GDAŃSK – ODESA").
- Дія: Швидко розмістити картки на карті, вказавши їхнє географічне розташування та економічне значення для України.
- Оцінка: 1 бал за правильне розташування, 1 бал за правильне визначення значення.

2. "Економічне самовизначення" (5 хв)

- Завдання: За 2 хвилини команди мають сформулювати та записати три ключові слова/поняття, які, на їхню думку, найкраще визначають місце

України у світовому господарстві (наприклад: *Агрохаб, IT-аутсорсинг, Прикордоння, Євроінтеграція*).

- Дія: Капітани презентують вибір команди, обґрунтовуючи його.

III. Раунд 2. "Глобальна Відповідальність" (15 хв)

(Мета: Дискусія про глобальні проблеми та громадянську відповідальність.)

1. "Від проблеми до рішення" (8 хв)

- Завдання: Кожна команда отримує конверт із описом глобальної проблеми та її проявом на місцевому рівні (наприклад, Сумщина):
 - Команда 1: Проблема війни і миру (мінування земель, руйнування інфраструктури).
 - Команда 2: Екологічна проблема (забруднення річок, несанкціоновані сміттєзвалища).
 - Команда 3: Демографічна проблема (трудова міграція, старіння населення).
- Дія: Команда має запропонувати два шляхи розв'язання цієї проблеми, вказавши: а) роль держави/міжнародних організацій; б) роль місцевої громади/особисто учня.
- Оцінка: До 3 балів за реалістичність та обґрунтованість запропонованих рішень.

2. "Секторальна модель: Уроки для громадянина" (7 хв)

- Завдання: Ведучий демонструє схему секторальної моделі економіки.
- Питання для дискусії:
 - Чому зростання Третинного та Четвертинного секторів (IT, освіта, наука) є ознакою сильної, а не лише багатой країни?
 - Який особистий вибір (професія, освіта) має зробити кожен із вас, щоб сприяти переходу України від індустріальної до постіндустріальної економіки? (Акцент на важливості освіти та саморозвитку).

IV. Раунд 3. "Стратегія Сталого Майбутнього" (15 хв)

(Мета: Синтез знань, демонстрація громадянської позиції.)

1. "Цілі у моїй школі" (8 хв)

- Завдання: Кожна команда обирає одну із Цілей сталого розвитку (ЦСР), яка, на їхню думку, може бути реалізована безпосередньо у їхній школі чи місті.
- Дія: Розробити міні-проект (назва, мета, 3 кроки реалізації).
 - *Наприклад:* ЦСР 4 "Якісна освіта" -> Проект "Менторство старших класів над молодшими".
 - *Наприклад:* ЦСР 12 "Відповідальне споживання" -> Проект "Еко-пункти для збору батарейок та паперу".
- Оцінка: До 4 балів за креативність, відповідність ЦСР та практичну цінність.

2. Бліц-турнір "Географічний Глобус" (7 хв)

- Завдання: Швидкі питання-відповіді. (1 бал за правильну відповідь).
 1. Як називається інтегральний показник, що поєднує ВВП, освіту та тривалість життя? (ІЛР)
 2. До якого сектору належить сфера фінансів і торгівлі? (Третинний)
 3. Яка форма суспільної організації виробництва передбачає об'єднання різних стадій технологічного процесу на одному підприємстві? (Комбінування)
 4. Який чинник розміщення є ключовим для розміщення пекарні у місті? (Споживчий)
 5. Назвіть головний принцип стратегії людства на ХХІ століття. (Сталий/Збалансований розвиток)

V. Підбиття підсумків та Рефлексія (5 хв)

- Підрахунок балів та визначення команди-переможця.
- Рефлексія "Моя роль": Ведучий пропонує кожному учаснику (за бажанням) завершити фразу: "Вивчаючи географію і світове господарство, я зрозумів(ла), що моя громадянська відповідальність полягає у..."
- Заключне слово: Наголос на тому, що знання про світову економіку — це не лише знання для іспиту, а інструмент для побудови майбутнього України.

3.2.4. Формування української національної та громадянської ідентичності під час навчання розділу «Національна економіка та світове господарство». Вивчення глобальних проблем людства не є абстрактним заняттям; це прямий інструмент для розуміння нашої ролі у світі та нашої стійкості перед обличчям загроз. Національна ідентичність формується не лише на спільній історії та культурі, а й на спільному досвіді подолання викликів. Глобальні проблеми слугують дзеркалом, у якому Україна бачить свою унікальну долю та місію.

Проблема війни і миру як ядро ідентичності. Для України, яка бореться за своє існування, Проблема війни і миру є не теоретичним, а життєво важливим питанням. Усвідомлення того, що Україна стоїть на захисті глобальних демократичних цінностей та міжнародного права (розв'язання цієї глобальної проблеми), підсилює почуття національної гідності та визначає нашу міжнародну роль. Національна ідентичність зміцнюється через колективну стійкість і героїзм у протистоянні глобальній загрозі.

Усвідомлення географічної та економічної значущості. Аналіз сировинної, продовольчої та екологічної проблем показує стратегічне значення України як гаранта продовольчої безпеки та її роль у глобальних екосистемах (Чорноморський регіон, чисті ґрунти). Це формує ідентичність, засновану на об'єктивній географічній цінності та відповідальності за світову стабільність.

Вивчення глобальних проблем переводить пасивне знання в активну громадянську позицію — ключовий елемент сучасної української ідентичності. Участь у дискусіях щодо шляхів розв'язання глобальних проблем та їхніх проявів у своїй місцевості є практичною школою демократії та відповідальності. Учень, який аналізує вплив забруднення річки (локальний прояв екологічної проблеми) або обговорює проблему ВПО (локальний прояв проблеми війни і миру), перетворюється з пасивного спостерігача на суб'єкта, здатного до критичного мислення та співпраці. Усвідомлення Проблеми подолання відсталості країн ("Північ — Південь") чи Демографічної проблеми (міграція) вчить розуміти причини міжнародних конфліктів та соціальних викликів, що є необхідним для формування толерантного та відкритого суспільства. Дискусія про Сталий

розвиток вчить учня, що економічні рішення (ВВП) не можуть бути відірвані від екологічних і соціальних наслідків. Кінцевий етап — пропонування та обґрунтування можливих шляхів подолання глобальних проблем у своєму регіоні — є найвищим проявом громадянської відповідальності. Коли учень пропонує муніципальній владі програму сортування сміття, щоб зменшити локальний прояв екологічної проблеми, обґрунтовує необхідність створення центрів психологічної підтримки для ветеранів та ВПО, що є відповіддю на соціальні наслідки війни. Учень використовує набуті знання для реальних змін. Це є втіленням філософії Сталого розвитку на місцевому рівні, де кожен громадянин, усвідомлюючи взаємозв'язок глобальних проблем, бере на себе відповідальність за «тут і зараз». Таким чином, курс «Україна і світове господарство» виховує не просто географа, а свідомого, активного та відповідального громадянина України, який буде майбутнє своєї країни, керуючись глобальними цінностями та знаннями, готовий її захищати і розвивати.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження, присвячене виявленню та обґрунтуванню методичних особливостей навчання географії у шкільному курсі «Україна і світове господарство», дало змогу досягти поставленої мети та успішно вирішити визначені завдання. Комплексний аналіз наукової, нормативно-правової та навчально-методичної літератури, а також педагогічне моделювання практичних занять підтвердили необхідність оновлення дидактичного інструментарію відповідно до вимог компетентнісного підходу Нової української школи (НУШ) та сучасних суспільних викликів.

У першому розділі було здійснено теоретичний аналіз сутності та місця курсу «Україна і світове господарство» у системі географічної освіти. Встановлено, що цей курс є завершальним та інтеграційним елементом базового циклу географії, який має ключове значення для формування в учнів цілісної картини світу, усвідомлення геополітичної та економічної ролі України у глобальних процесах. Проведено порівняльний аналіз навчальних програм Міністерства освіти і науки України (традиційний підхід) та оновлених програм НУШ, який показав кардинальне зміщення акцентів: від фактичного наповнення до розвитку ключових компетентностей (інформаційно-цифрової, громадянської, підприємливості). Визначено, що основною методичною проблемою є інтеграція наскрізних змістових ліній, зокрема, формування національної та громадянської ідентичності. Обґрунтовано, що вивчення економіки та господарства має використовуватися як інструмент для посилення патріотичного виховання та усвідомлення учнями територіальної цілісності і ресурсного потенціалу країни.

У другому розділі були обґрунтовані психолого-педагогічні основи та розкрито сутність методичного інструментарію курсу. Проаналізовано психологічні особливості учнів 9-го класу, що характеризуються посиленням абстрактно-логічного мислення, прагненням до самостійності та критичного осмислення інформації, що вимагає переходу від репродуктивних до проблемно-пошукових та дослідницьких методів навчання. Здійснено огляд та класифікацію методів навчання, доведено, що компетентнісний підхід найбільш ефективно

реалізується через інноваційні методичні прийоми, такі як: Кейс-стаді (Case study): розгляд реальних економічних та географічних проблем (наприклад, логістичні виклики під час війни); проєктна діяльність: виконання довгострокових дослідницьких проєктів, спрямованих на місцеві чи регіональні проблеми, диференційований та індивідуалізований підхід: забезпечення різнорівневих завдань та можливості вибору практичної роботи відповідно до освітніх потреб учня. Обґрунтовано, що оптимальне поєднання традиційних (робота з картою, статистичними даними) та інноваційних методів забезпечує не лише засвоєння знань, але й розвиток навичок їх практичного застосування.

У третьому розділі було реалізовано практичну частину дослідження, що підтвердила ефективність запропонованих методичних рішень. Розроблено авторські методичні рекомендації та конспекти навчальних занять, орієнтовані на формування компетентностей, визначених у програмі НУШ. Уроки побудовані на принципах проблемності, практичної спрямованості та інтерактивності. Ключовим елементом розроблених занять стала система практичних робіт, що моделюють реальні життєві ситуації та вимагають від учнів самостійного аналізу, прогнозування та прийняття рішень (наприклад, розробка бізнес-плану для місцевого підприємства чи аналіз міграційних процесів). Наголошено на необхідності використання цифрових технологій та геоінформаційних систем (ГІС) для візуалізації та аналізу даних, що значно підвищує якість засвоєння матеріалу і відповідає вимогам часу.

Розроблені методичні особливості та прийоми викладання курсу «Україна і світове господарство» є дієвим інструментом для забезпечення якісної географічної освіти, ефективної реалізації компетентнісного підходу та потужним засобом національно-патріотичного виховання в умовах трансформації української освітньої системи та зростання значення формування свідомих громадян – патріотів України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. EdEra: Географія 6-9 URL:
https://edera.gitbook.io/geomon69/vstup/poyasnuvalna_zapyska/struktura_ta_zmist
2. Атлас для 9 класу «Україна і світове господарство / ДНВП «Картографія».
URL:
https://znayshov.com/Books/Details/heohrafiia/9klas/atlas_9_heohraf_kapustenko/1649
3. Беденюк В.В. Психолого-педагогічні особливості використання наочності при формуванні географічних знань URL: <http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2015/42/11.pdf>
4. Бойко В. М., Дітчук І. Л., Заставецька Л. Б., Гринюк Т. А., Смаль І. В., Харенко І. М. Географія (підручник) 9 клас. URL: Режим доступу: <https://pidruchnyk.com.ua/993-geografiya-9-klas-boyko.html>
5. Викладання географії в умовах впровадження Державного стандарту базової та повної освіти: методичний посібник URL:
<https://naurok.com.ua/metodichniy-posibnik-vikladannya-geografi-v-umovah-vprovadzhennya-derzhavnogo-standartu-bazovo-ta-povno-osviti-231023.html>
6. Впровадження сучасних технологій навчання географії у шкільній, вищій, післядипломній освіті URL:
<https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi75/0056127.pdf>
7. Гавриш І. В., Гога С. С., Свір Н. В. Навчальна програма «Географія. 6-9 класи» для закладів загальної середньої освіти, що працюють за науково-педагогічним проєктом «Інтелект України» URL:
<https://vseosvita.ua/library/indyvidualnyi-navchalnyi-plan-z-heohrafii-7-klas-intelekt-ukrainy-726029.html>
8. Географічна освіта у шкільних та позашкільних закладах : проблеми, пошуки, перспективи URL: https://kegt.rshu.edu.ua/images/sem/zb_sem.pdf
9. Географія та національна ідентичність: освітні стратегії патріотичного виховання в умовах бойових дій URL: <https://naurok.com.ua/geografiya-ta->

nacionalna-identichnist-osvitni-strategi-patriotichnogo-vihovannya-v-umovah-boyovih-diy-480489.html

10. Географія. 9 клас URL: <https://lms.e-school.net.ua/courses/course-v1:UIED+Geography-9th-grade+2020/about>
11. Гілецький Й. Р., Сливка Р. Р., Атаманюк Я. Д., Чобан Р. Д. Географія (підручник) 9 клас. ТОВ «Видавництво «Ранок». URL: <https://shkola.in.ua/754-heohrafiia-9-klas-hiletskyi-2017.html>
12. Гільберг Т. Г., Савчук І. Г., Совенко В. В. Географія (підручник) 9 клас. ТОВ «Український освітянський видавничий центр «Оріон». URL: <https://pidruchnyk.com.ua/994-geografiya-9klas-gilberg.html>
13. Денисенко, Н. Г., Смолюк, А. І., Голя, Г. М., Чемерис, І. В., & Казмірчук, О. А. (2025). Модель формування національної ідентичності та патріотизму в професійній підготовці майбутніх педагогів. Педагогічна Академія: наукові записки, (17). <https://doi.org/10.5281/zenodo.15235331>
14. Дидактичні засади диференціації навчання в основній школі : монографія URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/106634/1/Mon-DZDN-2012-mon.pdf>
15. Дослідницька робота в процесі вивчення географії URL: http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/2094/1/%D0%92%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8E%D0%BA_%D0%9D%D0%B5%D0%BF%D1%88%D0%B0_%20%D0%9C%D0%B5%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8C%202017.pdf
16. Запотоцький С. П., Карпюк Г. І., Гладковський Р. В., Довгань А. І., Савчук І. Г., Совенко В. В., Даценко Л. М., Назаренко Т. Г., Гільберг Т. Г., Нікитчук А. В., Яценко В. С., Довгань Г. Д., Грома В. Модельна навчальна програма «Географія. 6-9 класи» для закладів загальної середньої освіти URL: <https://drive.google.com/file/d/1fJuTRkedVRRsdaS6iVAu4yTWhE25sHp3/view>
17. Інтерактивний навчальний сервіс LearningApps.org – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://learningapps.org/>
18. Інформаційні технології навчання: інноваційний підхід : навчальний посібник URL: <http://kist.ntu.edu.ua/textPhD/itn.pdf>

19. Касіяник І.П., Мисько В.З. Методика навчання географії (теоретичний аспект). URL
<http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/1817/Kasiiany-k-I.P.-Mysko-V.Z.-Metodyka-navchannia-heohrafii-%28teoretychnyi-aspekt%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
20. Кобернік С. Г., Коваленко Р. Р., Гільберг Т. Г., Даценко Л. М. Модельна навчальна програма «Географія. 6-9 класи» для закладів загальної середньої освіти URL:
<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Prirod.osv.galuz/Heohrafiya/Heohrafiya.6-9%20kl.Kobernik.ta.in.06.05.22.pdf>
21. Ковчин Н.А. Психолого-педагогічні основи навчання географії України в загальноосвітніх навчальних закладах URL:
<https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/714279/1/%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D0%BF%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%96%20%D0%BE%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%20%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%B3%D0%B5%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%97%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8%20%D0%B2%20%D0%B7%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%96%D1%85%20%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D1%85.pdf>
22. Компетентнісний підхід до викладання географії URL:
<https://naurok.com.ua/kompetentnisniy-pidhid-do-vikladannya-geografi-244446.html>

23. Компетентнісний підхід у викладанні географії URL:
<https://naurok.com.ua/kompetentnisniy-pidhid-u-vikladanni-geografi-244611.html>
24. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text>
25. Масляк П. О., Капіруліна С. Л. Географія (підручник для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням географії) 9 клас. «Видавництво «Ранок». URL: <https://shkola.in.ua/759-heohrafiia-9-klas-masliak-2017-pohlyblene.html>
26. Масляк П. О., Капіруліна С. Л. Географія (підручник) 9 клас. Видавничо-поліграфічна фірма «Аксиома». URL: <https://pidruchnyk.com.ua/991-geografiya-9-klas-maslyak.html>
27. Методика навчання географії: інноваційні технології в процесі викладання географії у базовій та профільній школі URL:
<https://journals.academ.vinnica.ua/index.php/ped-psyh/article/view/73>
28. Методичні підходи до формування географічних знань як компоненти предметної географічної компетентності учнів загальноосвітніх шкіл URL:
<https://naurok.com.ua/metodichniy-posibnik-vikladannya-geografi-v-umovah-vprovadzhennya-derzhavnogo-standartu-bazovo-ta-povno-osviti-231023.html>
29. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти «ГЕОГРАФІЯ 6 – 9 класи» наказ Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2022 року № 698 URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.geography-6-9.pdf>
30. Надтока В.О. Деякі аспекти реалізації компетентнісного підходу в процесі навчання географії України в основній школі URL:
https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/713962/1/ukrpj_2016_3_11.pdf
31. Надтока О. Ф. Навчальний атлас «Україна і світове господарство» URL:
<https://www.yakaboo.ua/geografija-atlas-ukraina-i-svitove-gospodarstvo-9-klas.html>

32. Назаренко Т. Г. Методика навчання географії України в загальноосвітніх навчальних закладах (особливості навчання) URL: http://undip.org.ua/news/library/posibniki_detail.php?ID=7026
33. Назаренко Т., Криловець М., Яценко В., Логінова А., Часнікова О. Методика розроблення та впровадження інтегрованих курсів за вибором з географії та економіки в гімназії та ліцеї : методичний посібник URL: <https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2023/04/Metodychnyy-posibnyk-dlia-vchytelia..pdf>
34. Національно-патріотичне виховання на уроках географії URL: <https://vseosvita.ua/library/nacionalno-patrioticne-vihovanna-na-urokah-geografii-323034.html>
35. Національно-патріотичне виховання на уроках географії як шлях до соціалізації особистості URL: <https://naurok.com.ua/tema-vistupu-nacionalno-patriotichne-vihovannya-na-urokah-geografi-yak-shlyah-do-socializaci-osobistosti-51575.html>
36. Освітні технології та їх використання на уроках географії URL: <http://www.ippro.com.ua/library/attachments/article/261/%D0%9E%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%96%20%D1%82%D0%B5%D1%85%D0%BD%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%97..pdf>
37. Освітній портал «На урок» URL: <https://naurok.com.ua>
38. Основні принципи побудови шкільного курсу географії в Україні URL: https://www.researchgate.net/publication/339777737_OSNOVNI_PRINCIPI_POBUDОВI_SKILNOGO_KURSU_GEOGRAFII_V_UKRAINI
39. Перелік рекомендованої МОН навчальної літератури на 2025/2026 навчальний рік URL: <https://mrn.osv.org.ua/news/1750830025/>
40. Пестушко В. Ю., Уварова Г. Ш., Довгань А. І. Географія (підручник) 9 клас. ТОВ «Видавництво «Генеза». URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1045-geografiya-pestushko-9-klas-2017.html>
41. Психологія розвитку педагогічної творчості : навч. посіб. / С. П. Яланська, Т. С. Пільгук. – Полтава : ПП Шевченко, 2015. – 114 с. URL:

<https://naurok.com.ua/psihologiya-rozvitku-pedagogichno-tvorchosti-77038.html>

42. Сайт вчителя географії URL: <https://sajt-vchitelya-geografiji.webnode.com.ua/rezultati/navchaln%D1%96-mater%D1%96ali/uroki2/ukraina-%D1%96-sv%D1%96tove-gospodarstvo-9-klas/>
43. Самойленко В. М. Дидактика географії: монографія URL: https://www.researchgate.net/publication/358735030_Didaktika_geografii_monografia_elektronna_versia_VM_Samojlenko_OM_Topuzov_LP_Visnikina_I_O_Dibrova_-_K_Nika-Centr_2013_-_CD_40_Mb_ISBN_978-966-521-619-3_-_570_s_492_da
44. Свір Н.В. Науково-педагогічний проєкт «Інтелект України»: особливості викладання географії у 9 класі. Проблеми безперервної географічної освіти і картографії, (32), 64-71. <https://doi.org/10.26565/2075-1893-2020-32-07>
45. Стадник О. Г., Довгань Г. Д. Географія (підручник) 9 клас. ТОВ «Видавництво «Ранок». URL: <https://shkola.in.ua/756-heohrafiia-9-klas-dovhan-2017.html>
46. Топузов О. М., Надтока О. Ф. Географія (підручник) 9 клас. ТОВ «Український освітянський видавничий центр «Оріон». URL: <https://shkola.in.ua/760-heohrafiia-9-klas-nadtoka-2017.html>
47. Трегубенко О. М. Методика викладання географії: навчальний посібник URL <http://dspace.ltsu.org/bitstream/123456789/1762/1/Tregubenko.pdf>
48. Уманська Т.В. Нові підходи до вивчення географії в умовах реалізації Концепції Нової української школи. URL: http://metodcluster.vn.ua/page/na_dop_met/3_2017/kaf_ekolog/lab_geograhyy/geografia.pdf
49. Уроки Географії НУШ. Впровадження Державного стандарту базової середньої освіти URL: <https://ippo.com.ua/training/uroki-geografii-nus-vprovadzenna-derzavnogo-7270>

50. Утвердження української національної та громадянської ідентичності: монографія / К. Журба, І. Бех, С. Бойко, В. Євтушок, С. Гаряча, Л. Канішевська, І. Кучинська, С. Кучинський, О. Лісовець, І. Нестайко, Л. Павлова, В. Рагозіна, О. Рейпольська, Н. Сеньовська, С. Толочко, С. Федоренко, І. Шкільна, В. Ясько ; за заг. ред. К. Журба, О. Рейпольська. Київ : «Компрінт». – 2024. – 232 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/741358/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F%20%D0%86%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf>
51. Формування в учнів національного світогляду та активної громадянської позиції на уроках географії URL: <https://naurok.com.ua/formuvannya-v-uchniv-nacionalnogo-svitoglyadu-ta-aktivno-gromadyansko-pozici-na-urokah-geografii-77966.html>
52. Формування громадянської компетентності на уроках географії URL: <https://vseosvita.ua/library/formuvanna-gromadanskoi-kompetentnosti-na-urokah-geografii-197563.html>
53. Формування української національної та громадянської ідентичності в закладах освіти URL: https://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2024/07/Formation_of_Ukrainian_national_and_civic_identity-2024.pdf
54. Червінська, О., Андрійчук, Т., Власенко, Р., & Вискушенко, Д. (2023). Теоретичні та методичні основи проведення екскурсій під час вивчення географії у закладах загальної середньої освіти. *Освіта. Інноватика. Практика*, 11(9), 63–70. <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol11i9-009>
55. Яковлева В. А., Власенко Р. П., Андрійчук Т. В., Демчук Н. С. (2020) Особливості педагогічного моделювання учнів у процесі вивчення курсу "Україна і світове господарство". *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова..* № 78. С. 253–258. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/32399/>

56. Яценко В. С. Психолого-педагогічні основи процесу навчання географії

URL:

https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744873/1/%D0%A3%D0%94%D0%9A%2037.02%28063%29_%D0%AF%D1%86%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%92%D0%A1_%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D0%BF%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%96%20%D0%BE%D1%81%D0%BD%D0%BE_%D0%B2%D0%B8%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%86%D0%B5%D1%81%D1%83%20%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%B3%D0%B5%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%97.pdf